

СТЕНОГРАМА

круглого столу на тему: "Перехідне правосуддя як шлях
подолання наслідків конфлікту та збройної агресії"

25 вересня 2018 року

Веде засідання ЄЛІГУЛАШВІЛІ М.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні учасники круглого столу! Доброго дня! Давайте вже будемо плавно розпочинати наш захід, величезна пропозиція і прохання займати свої місця, і за там секунд 20-30 стартуємо.

Ще раз доброго дня, шановні учасники круглого столу! Мене звати Максим Єлігулашвілі, я буду модерувати цей круглий стіл, цю зустріч. Відповідно формат нашої роботи буде присвячений обговоренню теми, пов'язаної з розробкою імплементації законодавства про перехідне правосуддя в Україні в умовах збройного конфлікту, окупації Криму. Важливо дивитися на цю проблему і в такій середньостроковій, довгостроковій перспективі, вже знаходячи ту базу для випрацювання тих кроків, які дозволять стабілізувати систему і відповідно прорахувати ті потенційні ризики, з якими ми вже зіштовхуємося зараз.

До вступного слова я запрошую пана Григорія Немирю, голову Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

НЕМИРЯ Г.М. Дякую, Максиме.

Шановні колеги, хочу привітати всіх учасників, запрошених, гостей круглого столу, який стосується перехідного правосуддя, як шляху подолання наслідків конфлікту та збройної агресії. Цей круглий стіл, як це вже було зазначено і в програмі, організований спільно завдяки співпраці між Комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин та Української Гельсінської спілки з прав людини за підтримки американського Агентства США з міжнародного

розвитку. І я хочу висловити своє задоволення, що комітет продовжує свою співпрацю, зокрема, з цього питання, з авторитетними визнаними українськими неурядовими організаціями, і нагадати, що це вже не перший захід, який організовано за сприяння і за участі комітету на цю тему.

Я також бачу, що це буде не останній захід, тому що є кілька причин для цього.

Перша причина полягає в тому, що, як модератор вже зазначив, ми більше 4 років, Україна має справу з фактично неоголошеною війною, результатом якої стала анексія Криму, окупація частини українського Донбасу. І це вперше, коли наша держава після отримання незалежності стикнулася з такими подіями. Це означає, що немає досвіду, зокрема в тому, що стосується цього вселенного перехідного правосуддя.

Друга причина. Тому що, як відомо всім, можливо, учасникам, існує кілька підходів, декілька підходів щодо тематики перехідного правосуддя. Є вже кілька навіть на рівні проектів законів, або законопроектів, які, зокрема, які громадські організації представлені тут і не представлені в цій програмі висловили.

І, безумовно, місія комітету і роль комітету. Я вбачаю в тому, щоб сприяти експертному обговоренню, відкритому обговоренню всієї тематики, наскрізної перехідного правосуддя.

Тому що, дійсно, хоча багато хто і справедливо критикують брак, як кажуть дипломати, прогресу в Мінських переговорах і в норманському форматі, але також відомо, що коли виникає така можливість і відкривається вікно можливостей, то краще бути готовим до цього вікна.

Що важливо також, це не лише з точки зору, власне, законодавчого забезпечення і підходів, а і з точки зору того, що люди - громадяни України, в першу чергу, які зараз перебувають на території, не контрольованій українським урядом, вони мали б знати і мають право знати, а як же держава Україна, як парламент України, як законодавці України, як політики України бачать всю цю тематику, яка коротко визначається "перехідне правосуддя".

Це дуже важливий елемент не просто комунікації і знання і відповідальності перед власними громадянами, а і фактично є один з елементів не ілюзорного, а справжнього, стійкого і всеохоплюючого мирного рішення. Я хотів би це особливо підкреслити.

Цих елементів багато, у тому числі що стосується і бачення майбутнього України, у тому числі й що стосується відновлення багатьох прав внутрішньо переміщених осіб, які продовжують це порушувати. Порушувати, зокрема, і виборчих, і права на пенсії, і інше. Але, з точки зору перехідного правосуддя, є також один аспект, який робить цю тему окремішньою. Справа в тому, що, хотіли б тут присутні чи не хотіли, але в тому, що називається "Мінські домовленості", є ця тематика. Вона не називається "тематикою перехідного правосуддя", але є речі, які стосуються, зокрема, амністії, деяких інших речей, які вже є складовою того формату, який багато і справедливо критикують. І це також спонукає нас на цьому рівні, законодавчому, дивитися на

Ця тематика, яка запропонована, а саме дві сесії: перша, яка буде присвячена правовим засадам перехідного правосуддя України; і друге, що може зробити Україна (я щойно про це сказав) до завершення конфлікту, – вони, власне, відбивають логіку підходу. Організатори підготували проект рекомендацій круглого столу, який знаходиться у папках. Цей проект є на той проект, щодо нього можна було б висловити зауваження. І також долучений до цього ще один проект, а саме: План заходів на реалізацію Закону України про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту. Я сподіваюся, що це якраз ознака добре підготовленого круглого столу, коли не лише обговорюють питання, а й намагаються вийти на проекти рекомендацій цієї... того чи іншого рівня глибини для того, щоб зокрема наш комітет – комітет, в стінах якого ми зараз проводимо круглий стіл, я хотів би подякувати цьому комітету з питань правосуддя за надану таку можливість, ми потім можливість здійснювати парламентський контроль.

І останнє. До мене підходили ще перед засіданням окремі колеги, запрошені і гості, яких немає тут у списку виступаючих в програмі, але які звернулися до організаторів, я хочу передати це звернення до модератора, для того, щоб вони також мали можливість висловитися із заявленої тематики.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Ігорю, за вступ, ввідну складову. І дійсно... *(не чути)*

НЕМИРЯ Г.М. Ігор – мені подобається, але я вже багато років...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Пане Григорію, пане Григорію, дуже перепрошую.

Коли ми говорили про круглий стіл і готували його, ми спробували сфокусуватися в двох ключових блоках. Звісно процес підготовки і різних законопроектів, і різних концепцій, він вже йде. Ми також це розуміємо про те, що прямо не названий в Мінському форматі, але ті або інші складові в законодавстві про перехідне правосуддя, вони присутні. І ми маємо знайти найбільш ефективні відповіді на ті ризики і виклики, з якими ми зіштовхуємося в умовах того збройного конфлікту і окупації Криму.

Відповідно ми спробували визначити такий формат: у нас буде 2 секції, як вже було зазначено, для кожного зі спікерів, які заявлені в програмі. Ми орієнтувалися на виступ 7, 5 хвилин. Відповідно також після кожної секції зарезервовано час на запитання, коментарі і можливість додати до контенту самого обговорення свого бачення. Якраз частина людей, які підходять і прохали про можливість виступу, це якраз той простір, де є можливість проговорити, вставити своє бачення в загальне обговорення і спробувати донести той або інший концепт в наше спільне напрацювання.

Відповідно до кожної секції ми планували робити певний такий вступ, ввідну частину, і акцент про те, що будуть говорити експерти і на що б ми

хотіли спробувати спільно пошукати відповіді. Відповідно процес підготовки законодавства про перехідне правосуддя він уже стартував. Різні організації, державні інституції працюють з цим. Розробляється концепція, і вже одна з рекомендацій - план дій ви має в себе в теках, і якраз ми можемо це обговорити. Але чи є готовність до самого процесу із тих ключових акторів? І тут мається на увазі не тільки парламент, але і громадські активісти, вчені, експерти, які можуть принести як міжнародний успішний досвід, так і, в принципі, ті ризики або правила "ні" - те, що варто спробувати обійти або не застосувати в умовах України. Яке картографування загальної ситуації, хто бере участь, яке є бачення, які важливі уроки нам треба застосувати для того, щоб цей проект став ще більш сталим, ще більш успішним в подальшій імплементації.

Я до слова запрошуюю пана Олександра Павліченка, виконавчого директора Української Гельсінської спілки з прав людини. Прошу, пане Олександрє.

ПАВЛІЧЕНКО О.М. Шановні присутні! Шановні учасники сьогоднішнього круглого столу! Шановний Григорію Михайловичу! Дякую за дуже надану високу підтримку в організації цього важливого заходу.

І почну з того, чому, власне, ми вирішили саме сьогодні розпочати обговорення цієї складної і проблематичної, і трішки болісної теми, пов'язаної з перехідним правосуддям.

Ця тема розгорталася поступово і поступово отримувала таке політичне забарвлення, політичну підтримку. І наша організація в рамках проекту, який підтримується USAID, якраз здійснила декілька кроків для того, щоб відбувся певний розвиток у підході до цієї теми, зокрема було проведено базове дослідження із застосуванням правосуддя перехідного періоду в Україні. Є монографія, яка містить ґрунтовні дослідження з цієї проблематики, і це було закріплено під час великої міжнародної конференції "Постконфліктне правосуддя в Україні".

Був підготовлений законопроект, який на сьогоднішній день зараз вимагає розгляду і внесення до Верховної Ради. "Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту" – така назва робоча цього документу. Це була спільна робота низки неурядових організацій з Офісом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, з міністерствами, депутатами Верховної Ради України, ось тут присутніми, і тими, хто заявлений до виступу, тут так само. І це так само дозволяє говорити про те, що ця робота має практичний вимір, який зафіксований в напрацьованих документах, які мають стати джерелом правового регулювання подолання наслідків цього конфлікту.

Ідея перехідного правосуддя дуже позитивно сприймається в різних сегментах суспільства, як в неурядовому секторі, так можна навести приклад правозахисної... не конференції, яка вже стала традиційним таким правозахисним щорічним заходом, засобами масової інформації, урядовими структурами. Зокрема, Національна поліція відбуває тренінги з питань документації, перепрошую, деокупації територій. Збройні Сили України проводять лекції для працівників юридичних служб Збройних Сил України саме з тематики перехідного правосуддя.

Так само закріплюється спільне бачення через роботу на міжнародному рівні і створення міжнародних платформ. Зокрема, створеної нещодавно такої платформи для міжнародних організацій Civic and Plus, яка координує роботу російських, європейських і українських неурядових організацій, і УГСПЛ, зокрема, працює там з тематики перехідного правосуддя. Отож, відбуваються інновації, які виходять на те, що є розуміння складності миротворчих процесів.

І у зв'язку з цим я б зупинився на тих викликах, які стоять передовсім перед тими, хто має розв'язувати і долати ці питання і проблеми. Передовсім такими викликами є – перше - це знайомство з тим, як працює система перехідного правосуддя в зарубіжних країнах. Тобто ми маємо запозичувати і вивчати позитивні, невдалі зразки з тим, щоб вчитися не на своїх помилках і

на кращих зразках. Координація діяльності всіх можливих залучених експертних кіл, представників державного сектору, урядового сектору. І тут має бути синергія і співпраця, яка вийде на практичний результат. Таким прикладом може бути підготовка того ж законопроекту, який я вже зауважив. І дуже важливим є вибудова державного підходу до запровадження перехідного правосуддя в Україні з узгодженою концепцією, з дорожньою мапою, бюджетними і чіткими часовими розрахунками.

І тут я наголошу, що пан Григорій Немиря сказав про цей документ, який є планом заходів, це є таким практичним підходом, канвою, елементом стратегії, який має стати оцим саме елементом узгодженої концепції.

Наостанок скажу, що організація УГСПЛ здійснює практичну роботу за двома компонентами перехідного правосуддя. Про це буде йти мова про ці всі компоненти далі. Зокрема, це захист жертв конфлікту і переслідування воєнних злочинців. І, як результат, у нас є понад 300 справ від потерпілих, які супроводжуються у національних та міжнародних судах. Центр документування, який створений в межах нашої організації, на сьогоднішній день збирає факти, які є доказовими свідченнями потерпілих. Понад 2 тисячі 900 осіб надали свою інформацію, фігурують в матеріалах цього центру. А загалом скажу, що проект, який так само реалізує організація зі створення інтерактивної мапи пам'яті, містить інформацію понад 11 тисяч, 11 тисяч 200, ось у мене є цифра така, осіб, які загинули в ході конфлікту з обох сторін.

І ці матеріали становлять частину доказової бази, яка має бути використана при досягненні оцих... реалізації цих компонентів, про які я вже казав. Це переслідування воєнних злочинців і одночасно захист жертв конфлікту через подання матеріалів до Міжнародного кримінального суду, до інших національних або міжнародних інститутів, які покликані здійснювати розслідування, притягати до відповідальності тих, хто вчиняє злочини, які не завжди можливо розслідувати, використовуючи виключно національне законодавство.

І дуже добре, що ми тут знаходимо розуміння і співпрацю з боку

державних органів, які так само здійснюють таку ж саму роботу щодо документування і переслідуванням воєнних злочинів. Ми не займаємося переслідуванням, відразу скажу.

І наостанок звертаю знову вашу увагу на те, що є проект рекомендацій круглого столу, які варто було б розглянути, вивчити і, можливо, доповнити рекомендаціями з вашого боку, з тим щоб в найближчий час, після проведення вже нашого заходу, почався процес, який буде продовженням того, що я сказав. Це вже буде створення цієї узгодженої концепції, дорожньої мапи процесу створення системи перехідного правосуддя в Україні.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Да.

НЕМИРЯ Г.М. Дякую.

Виступ Олександра Павліченка нагадав, що він згадав про Міжнародний кримінальний суд. Ми вже спільно також і з вами, і з іншими організаціями проводили кілька круглих столів, семінарів щодо цієї теми. І я хочу нагадати про дві речі, які лежать на столі.

Перше. Є підписаний Римський статут, але який не є ратифікований, Міжнародного кримінального суду. І зараз в "Перехідних положеннях" у змінах до Конституції це відтерміновано на період, або на наступний рік, і невідомо коли це. Це одна проблема.

Інша проблема, або не проблема, а факт, що Україна двічі вже визнала, юрисдикцію Верховної Ради в своїх заявах і зверненнях, юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. І, до речі, той процес щодо збору надання матеріалів до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду - це також існує.

В зв'язку з цим хотів би зробити оголошення тим, хто поки що цього не знає, що 16-17 листопада в Україні відбудеться 40-а щорічна Асамблея

найбільшої міжпарламентської неурядової організації, яка називається "Парламентарі за глобальні дії", скорочено PGA (Parliamentarians for global actions). Це вперше така подія відбувається в Україні, і це найбільша організація, яка, зокрема, займається питанням сприяння ратифікації і перенесення в національне законодавство, зокрема в кримінальні кодекси, цих злочинів, якими займається Міжнародний кримінальний суд. Це чотири злочини: злочин агресії, злочин геноциду, військові злочини і злочини проти людяності. І також надає експертну допомогу щодо всіх речей, пов'язаних з підготовкою до ратифікації.

16 листопада відкриється ця асамблея в приміщенні Верховної Ради України. Я як голова комітету оргпідготовки запрошую, до речі, представників неурядових організацій, які фахові і мають зацікавленість до тематики, про яку я сказав, до участі в оргкомітеті. І найближче засідання такого оргкомітету відбудеться 4 жовтня цього року, наступного тижня. Про час і місце проведення ми оголосимо додатково. Це перше оголошення. Дякую, що ви нагадали.

І друге. Ми не маємо закривати очі на це, я не буду це робити, що тематика, яку ми обговорюємо вже і будемо обговорювати в контексті майбутніх виборів, президентських і парламентських, вона буде набувати політичного забарвлення, те, що називають політизацією, цього не уникнути.

Позиція комітету у зв'язку з цим полягає в тому, що він не займає позицію чиєїсь іншої, третьої, п'ятої, четвертої політичної сили, але знову-таки хочу підкреслити, бачить свою місію і свою роль бути відкритою площадкою такою, платформою, де різні погляди, в тому числі і, до речі, представлені політичними силами, якщо у них буде, що сказати, щодо тих законопроектів, які є або які можуть підготовлені, були б обговорені не в рамках заполітизованої дискусії з зневажанням до опонента, а з повагою до аргументів, із знанням міжнародного досвіду, який є достатньо великим, і з розумінням того, що жоден міжнародний досвід не може бути повністю взятий від А до Я в Україні, тому що кожен конфлікт, кожна війна в цьому

сенсі є унікальною і має свою особливість.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Григорію, і за анонс, і за готовність організації комітету як саме відкритої платформи для різних ініціатив, особливо з тими зовнішніми-внутрішніми викликами, з якими ми будемо продовжувати зіштовхуватися.

Пан Олександр Павліченко якраз окреслив попереднє напрацювання і ті виклики, з якими ми вже зіштовхуємося, коли розпочинаємо цю роботу. І відповідно український досвід буде унікальним, але водночас ситуація не є унікальною, як світ постійно зіштовхується з тими або іншими формами збройних конфліктів, з трансформацією їх.

І якраз до слова я зараз запрошую пана Тараса Цимбрівського, директора програми USAID "Права людини в дії", Української Гельсінської спілки з прав людини, якраз про точку зору ключового міжнародного зарубіжного досвіду щодо перехідного правосуддя.

Пане Тарас!

ЦИМБРІВСЬКИЙ Т.М. Вітаю, колеги! Дозвольте поділитися деякими міркуваннями щодо перехідного правосуддя в контексті міжнародних стандартів, які представляють собою цінний ресурс для наших ініціатив, які вже зараз започатковані, і це дозволить нам свого роду звірити годинники, щоб побачити, де ми є і чи ми рухаємося в правильному напрямку.

Як відомо, просування демократії, справедливості та верховенства права у постконфліктному середовищі, яке є достатньо крихким, вимагає послідовного, стратегічного планування, обережних активностей, і в тому числі чутливості до певних питань, які можуть впливати, власне, на кінцеві результати перехідного правосуддя. І, власне, з цього погляду ті підходи перехідного правосуддя, які є односторонніми, тобто вони сфокусовані виключно на одну або аж декілька інституцій, або не беруть до уваги потреби та

інтереси громадянського суспільства, які стали жертвами збройного конфлікту, вони не можуть бути ефективними як такі.

З цієї точки зору, ми можемо подивитися на ті передові практики міжнародних інституцій, які були залученими у постконфліктне регулювання і які, власне, допомагають краще побудувати цей процес і синхронізувати з міжнародним співтовариством. І з цієї метою я пропоную, власне, так пунктирно до вашої уваги деякі такі ключові аспекти, які впливають в кінцевому результаті на ефективність та успішність перехідного правосуддя. Хоча в цілому вони не можуть їх таки гарантувати самі по собі.

Отже, перше - це є відповідність перехідного правосуддя міжнародним принципам та нормам. Вони відіграють важливе значення на різних стадіях впровадження перехідного правосуддя у різних контекстах. Зокрема, це загальновизнані принципи і норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини. Для прикладу, у ситуаціях, які стосуються насильницьких зникнень, зниклих безвісти осіб, чи то питання, які стосуються амністії.

По-друге, перехідне правосуддя повинно бути засноване на правах людини. Це свого роду така наскрізна категорія, яка означає, що права людини є універсальними і неподільними. Права людини, в правах людини не може бути, власне, будь-якої дискримінації, даний процес відбувається транспарентно і він є підзвітним.

По-третє, фокус має бути на жертвах збройного конфлікту для того, щоб результати перехідного правосуддя були втілені у життя, важливо відобразити ті потреби та інтереси різних груп населення, які постраждали в результаті збройного конфлікту.

По-четверте, необхідна координація та партнерство громадянського суспільства у дизайні та імплементації перехідного правосуддя. Залученість різних груп населення в цьому процесі означає, що вони зможуть артикулювати свої проблеми, так, вони так само зможуть впливати на розроблення відповідних політик, розуміти їх, і в тому числі їх критикувати. І

з цього погляду в кінцевому результаті це дасть їм відчуття того, що результати перехідного правосуддя як такі, вони так само будуть відображати часткове праве власності у цих всіх різних груп населення. І в такий спосіб додатково легітимізує саме перехідне правосуддя у публічному просторі серед широких груп населення.

По-п'яте, необхідна всеосяжна адаптивність перехідного правосуддя до місцевого контексту. Як сьогодні вже було сказано, не існує єдиної моделі перехідного правосуддя, яка може бути перенесена з іншої країни в ту країну, яка знаходиться в постконфліктному середовищі. І тут відповідно потрібно адаптувати іноземний досвід та передові практики до місцевих умов, тобто причин, які призвели до збройного конфлікту, до політичного, культурного, соціального та іншого контекстів, для того щоб якомога найкраще інтегрувати ті напрацювання з тим, що відбувається, власне, на території країни, яка постраждала внаслідок конфлікту. Це водночас означає, що перехідне правосуддя, воно не функціонує ізольовано в якому-небудь там вакуумі, так, на рівні міжнародних організацій і так далі. І тут так само важливі, власне, старт тих чи інших ініціатив, спрямованих на постконфліктне врегулювання та примирення у суспільстві, так, в якій комбінації найкраще їх запускати, в якій послідовності вони будуть відбуватися, чи вони взаємодоповнюють, чи конкурують між собою. Так, власне, у всій частині питань потрібно мати чітке розуміння і консенсус для того, щоб на фініші отримати ті результати, які, власне, відповідають нашим очікуванням.

Шосте. В процесі перехідного правосуддя важливе значення відіграє гендерний вимір. Поза тим, що в результаті збройного конфлікту страждають різні групи населення, однією з таких груп населення виступають жінки, які часто є жертвами сексуального насильства, насильницьких зникнень і тортур. І відповідно їхня включеність у цей процес, вона щонайменше дозволяє подолати соціальну стигму, чи їхній травматичний синдром. Натомість інші результати можуть бути ще більшими за умови дотримання,

власне, оцього гендерного виміру в рамках перехідного правосуддя.

Сьоме. У перехідному правосудді необхідно інтегрувати особливий підхід по відношенню до дітей. Ми так само повинні приділяти належну увагу дітям, які постраждали в результаті конфлікту. Більше того, вони можуть виступати в різних ролях, не тільки, як жертви збройного конфлікту, вони можуть виступати як потенційними особами, які причетні до здійснення порушень в часі збройного конфлікту. Також вони можуть виступати свідками збройного конфлікту і тих порушень, які мали місце. І в тому числі вони можуть бути тими особами, які вціліли в результаті збройного конфлікту. Відтак їхня інтегрованість у процеси перехідного правосуддя, вона з цього погляду є важливою, оскільки діти є стейкхолдерами цього процесу і водночас вони мають у своєму розпорядженні ту інформацію, яка може бути цінною для сталого миру та примирення у суспільстві, яке настане.

Восьме. Перехідне правосуддя вимагає, власне, інтеграції різноманітних підходів та інструментів перехідного правосуддя, які, як правило, не є взаємовиключними, вони взаємопідсилюють одне одного. Це кримінальні переслідування за злочини, вчинені в часи збройного конфлікту, це право на правду, це гарантії неповторення і таке інше. Зрозуміло, що швидше за все немає необхідності всі ці інструменти застосовувати одночасно, має бути певна логіка у послідовності їхнього застосування на тих чи інших стадіях, реалізація стратегії перехідного правосуддя.

І нарешті останнє. Напевно, перехідне правосуддя так само варто інтегрувати з іншими ініціативами, ширшими ініціативами, спрямованими на забезпечення верховенства права у постконфліктному середовищі.

Як підсумок, хотів би сказати, що перехідне правосуддя, воно має своє обмеження і, як правило, стикається з низкою викликів, які мають місце в тому чи іншому постконфліктному середовищі. Але, як показує досвід зарубіжних країн, вони є необхідними, особливо з огляду на те, що вони потенційно можуть призвести до сталих змін у суспільстві, і, разом з тим,

такий фінальний результат може бути достатньо скромний, але він, тим не менше, є необхідним.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Тарасе, за все окреслення такої конфліктної сенситивності у комплексності проблем, пов'язаних з впровадженням перехідного правосуддя, і ось цей заклик про інклюзивність самого процесу, про включення ключових акторів. Про ось це, багатоваріантність і можливість різних бачень, і різних концепцій, якраз цьому і присвячений цей круглий стіл.

Я зараз до слова запрошую пана Миколу Гнатовського, першого віцепрезидента Української асоціації міжнародного права, якраз про такий, трішки інший вимір: про міжнародно-правові норми, які забезпечують безпосередньо перехідне правосуддя. Дякую.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М.

Дякую дуже, Максиме. Дякую за запрошення і за організацію цього дуже важливого заходу, який, я сподіваюся, нас трохи просуне вперед на шляху до підготовки, до вибору і впровадження моделі перехідного правосуддя в Україні.

Виступ присвячений, власне, міжнародно-правовим параметрам, тобто тим речам, які в будь-якому разі повинні бути включені у наш український варіант, який зобов'язує нас міжнародне право враховувати при виборі цієї моделі постконфліктного і перехідного правосуддя, яку нам зрештою доведеться обрати. Але при цьому я хотів би одразу зазначити, що вся ця робота, як мені вбачається, все ж таки є наразі підготовчою, оскільки перехідне правосуддя – так, це правосуддя переходу від чогось до чогось. Так, напевно, від війни до миру. Постконфліктне правосуддя, що часто використовується як паралельний термін, – це правосуддя, яке починається після завершення конфлікту. А ми ще далеко не там, і ми не знаємо, коли

настане край цьому збройному конфлікту, тому тут, я думаю, треба розуміти, що ці процеси нерозривно пов'язані із роботою України під час конфлікту у зв'язку із тими міжнародно-правовими зобов'язаннями, які Україна має, у зв'язку із тими рамками, які встановлює міжнародне право для держав, які змушені знаходитися у стані масового насильства, у стані збройного конфлікту. І тут виникає цікавий достатньо феномен. Україна, в принципі, до цього часу, на жаль, не може констатувати, що вона повністю готова, і що вона повною мірою виконує всі свої міжнародно-правові зобов'язання, які у неї є зараз на етапі збройного конфлікту. А нам доведеться робити більше, ніж те, що ми до цього часу не виконали, так. Тобто нам доведеться створювати ще модель, яка дозволить забезпечити сталий мир в Україні і забезпечить все ж таки максимальне оптимальне залагодження тих величезних ран, які нанесені, завдані нашому суспільству збройним конфліктом.

І ще одне таке вступне зауваження, перш ніж я перейду до міжнародно-правового, власне, контексту, полягає в тому, що для того, щоб постконфліктне правосуддя залагодило проблеми, які є всередині українського суспільства, українське суспільство, ну, в ідеалі мало б бути залишене в спокої зовнішніми чинниками. Ми всі прекрасно розуміємо, звідки почався збройний конфлікт, який зараз триває. Ми прекрасно розуміємо, що одна із стратегій, яка застосовується державою-агресором, полягає у тому, щоб вносити подальший розкол в українське суспільство, щоб максимально запобігати зближенню позицій різних частин українського суспільства, зокрема тих осіб, які опинилися на території, яка зараз не контролюється українським урядом, і які вже багато років піддаються дуже масованій інформаційній кампанії, яка завдає не менше шкоди і завдає не менше шкоди, ніж, власне, зброя держави-супротивниці.

Що стосується міжнародно-правових параметрів для перехідного правосуддя в Україні і того, що Україна має робити ще до етапу перехідного правосуддя. Треба розуміти, що ми опинилися у достатньо рідкісній ситуації,

тому що Україна на момент виникнення збройного конфлікту взяла на себе всі можливі зобов'язання європейської держави у сфері прав людини, у сфері міжнародного гуманітарного права, ну, і, власне, навіть у сфері Міжнародного кримінального права, хоча, дійсно, вкотре погоджуюся з шановним Григорієм Михайловичем, про необхідність завершити процес логічно - і все ж таки ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду. Але і поза тим всі зобов'язання, що випливають з Римського статуту, Україна на себе взяла. І, власне, ратифікація Римського статуту лише перетворить Україну на повноцінну державу-учасницю цього договору, не додаючи їй зобов'язань суттєвих понад ті, що вже Україною так чи інакше на себе взяті.

Так от, що ми маємо. Ми маємо три, так би мовити, парадигми, ми маємо три міжнародно-правові режими, які так чи інакше необхідно враховувати при обранні і впровадженні моделі перехідного правосуддя. Це парадигма захисту прав людини Європейської конвенції з прав людини, насамперед, це парадигма міжнародного гуманітарного права в частині ведення збройного конфлікту, а також подолання його наслідків, і це парадигма міжнародного кримінального права в тому, що стосується переслідування воєнних злочинців і інших осіб, які вчинили злочини проти міжнародного права, зокрема, і злочини проти людяності, інші серйозні порушення прав людини, такі як катування, наприклад, як позасудові страти і так далі.

Що стосується першої частини із правами людини, ми маємо розуміти, що із самого початку озброєного конфлікту і сьогодні, і завтра, і через 10 років для України будуть актуальними статті, насамперед, 2-а і 3-я Європейської конвенції з прав людини - це право на життя і заборона катувань і інших видів неналежного поводження, які передбачають не тільки негативні зобов'язання, але і позитивні зобов'язання. Це і наявність кримінального законодавства, яка дозволяє притягати до відповідальності тих, хто порушує ці норми, це і проведення ефективного розслідування будь-

яких ситуацій, де право на життя чи заборона катувань були порушені.

І в цьому сенсі неможливо переоцінити важливість нарешті внесення необхідних змін до українського законодавства, до Кримінального кодексу України: нарешті приведення у відповідність розділу XX, особливої частини, Кримінального кодексу України у відповідність за її зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним, міжнародним кримінальним правом, правами людини. Цей законопроект розроблений Міністерством юстиції разом з експертною групою. І я дуже сподіваюся, що уряд нарешті спроможеться його внести до Верховної Ради України ближчим часом.

Це і безпосередньо ефективні розслідування, навіть на підставі того законодавства, яка є зараз. Ось, і це, звичайно, робота судів, тобто те, що ці розслідування і ці процеси мають давати результат, а саме: притягнення до відповідальності винних.

Що стосується парадигми міжнародного гуманітарного права, то не тільки йдеться про ведення збройного конфлікту. Тут є свої нюанси, але це трохи інший аспект, але це... йдеться в даному разі і про осіб, затриманих у зв'язку зі збройним конфліктом, про, можливо, і військовополонених, йдеться про осіб, що зникли безвісти, йдеться про поводження з померлими і загиблими - це теж питання міжнародного гуманітарного права, вони теж обов'язково мають враховуватися в цій моделі.

І в тому, що стосується міжнародного кримінального права, то тут насправді багато перетинається із тими зобов'язаннями, які в Україні вже є за Європейською конвенцією, знову-таки притягнення до відповідальності воєнних злочинців це вимагається і нашими зобов'язаннями з прав людини, і зобов'язаннями з міжнародного кримінального права, належне документування злочинів і проведення відповідних ефективних розслідувань. Якщо є ефективні розслідування в Україні – значить, Україна виконає вимоги принципу комплементарності, який лежить в основі роботи Міжнародного кримінального суду. І в такому разі не буде потреби у Міжнародному кримінальному суді звертатися до більшої частини злочинів, які вчинені на

території України, тому що Україна повинна бути готова для того, щоб виконувати своє зобов'язання. Основний тягар щодо цих розслідувань все одно буде лежати не на Гаазі, а на Києві, на Україні, на українських правоохоронних і судових органах. І в такому разі зникають будь-які підстави побоювань, зокрема, щодо ратифікації Римського статуту, тому що це все буде в руках українських слідчих, українських суддів та української правоохоронної системи. А на допомогу Міжнародного кримінального суду можна буде сподіватися в частині притягнення до відповідальності тих осіб, до яких об'єктивно досягнутися українська юстиція не може, які знаходяться за кордоном і які, можливо, обіймають певні посади, які дають їм імунітет від українського правосуддя, але не дають імунітет від правосуддя в Міжнародному кримінальному суді.

Отакі основні параметри. Думаю, що на цьому я мушу зупинитися через те, що у нас дуже стислий регламент. Дякую за увагу. І сподіваюся на цікаве обговорення.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Микола, і за акцент в регламенті (ми працюємо в рамках 7 хвилин до виступу) і водночас про той акцент на підґрунті, на якому будується перехідне правосуддя, і акцент на відповідальності, на тому, що, в принципі, це не є зовнішньою складовою. Безсумнівно, проблема створена в контексті зовнішніх впливів. Але відповідь на ці виклики - це поле гри України, української влади, українських гілок влади.

І якраз ось цю призму процедурних моментів, як бачиться це з середини, запровадження перехідного правосуддя.

Я до слова запрошую пані Ірину Суслову, народного депутата України, якраз ось про цей внутрішній аспект впровадження цього компонента. Дякую.

СУСЛОВА І.М. Максиме, шановні колеги, Григорій Михайлович,

насправді дуже приємно, що в рамках співпраці з УГС комітету ми змогли вкотре підняти дискусію на такій високий рівень. І в своєму виступі я би хотіла більш коротко, але чітко зупинитися на тих практичних проблемах, які сьогодні існують у нас, у народних депутатів, з якими ми зіштовхуємося під час супроводу або розробки будь-якого законопроекту. Вони стосуються і процесу запровадження перехідного правосуддя у правову та правозастосовну сферу України.

По-перше, термінологія міжнародних документів часто не співпадає з мовою національних правових документів. Це стосується, наприклад, таких визначень, як "жертви конфлікту", "комісія правди", "відновлення історичної правди", "документування воєнних злочинів". Тому вже зараз потрібно думати, як нам вводити термінологію перехідного правосуддя в правовий обіг України.

Друге. Фінансово-економічна експертиза та науково-експертна... та наукова експертиза законопроектів, яку проводять на відповідність Конституції України, є часто такою експертизою, яка не дозволяє просувати дуже важливі соціальні інноваційні речі в стінах парламенту.

Я хочу навести приклад, який ви точно бачили. Це зовсім нещодавно відбувалося у стінах парламенту, десь рік-півтора тому, коли поставили на голосування один із законопроектів, який зобов'язує проводити компенсацію за зруйноване житло людям, які постраждали внаслідок конфлікту. Хто пам'ятає цю дискусію, той пам'ятає, що тоді фактично велика кількість народних депутатів сказала про те, що Україна не може такого ухвалити рішення, тому що тоді фактично вона визнає те, що скоїла агресію по відношенню до своїх власних громадян і бере на себе зобов'язання. Ця дискусія була настільки низького рівня з точки зору міжнародного права, що, мені здається, всі правозахисники, які її чули, вони були просто вражені. Але, з іншої сторони, це надає нам додаткових аргументів акцентувати увагу саме на тому, що компенсація - це не завжди означає, що визнання своєї вини, так. Тобто змінити ці акценти, і ми маємо працювати спільно з народними

депутатами і спільно з вами над тим, аби такі речі проходили у стінах парламенту. Тому, говорячи про запровадження перехідного правосуддя, слід спочатку розробляти документи загального, концептуального характеру, для прийняття яких парламенту не потрібні кошти. А вже після того будемо розробляти на основі цих концепцій дуже конкретні законопроекти із дуже конкретним фінансово-економічним обґрунтуванням і спільно з урядом вносити їх у стіни парламенту.

Саме таким шляхом наша авторська група йшла до розробки засад державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту. Там закладені передусім дуже концептуальні положення, як держава може вирішити болючі проблеми матеріальної допомоги жертвам конфлікту, переслідування причетних до збройної агресії та воєнних злочинів. І вже потім ми вирішили розробити проект програми, яку ви маєте всі у своїх папках і з якою можете наразі ознайомитися, проект програми по плану заходів щодо реалізації цих засад, з якими можна ознайомитися в матеріалах.

В проекті документу кожний з присутніх тут представників органів влади побачить свою функцію, як треба діяти в процесі забезпечення прав людини в рамках перехідного правосуддя. Це вже не якісь, колеги, абстрактні поняття перехідного правосуддя. Шановні представники уряду, це ваші реальні дії, вони є написані тут. Зверніть увагу, що деякі заходи вже виконуються або їх виконання вже заплановано урядовими документами. Наприклад, серед заходів щодо відновлення порушених прав жертв збройного конфлікту є визначення адміністративної процедури реєстрації актів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях. Така процедура вже мала бути впроваджена на виконання національної стратегії у сфері прав людини та Закону про реінтеграцію Донбасу. Я сподіваюсь, що від представника Мін'юсту ми сьогодні почуємо щось нове.

Отже, звертаюсь до представників органів влади: оцінюйте проект засад через призму ваших функцій і ваших безпосередніх повноважень.

І нарешті третій, проблемний момент і аспект законотворчої активності - це узгодження позицій усіх зацікавлених сторін, на чому акцентував увагу шановний голова нашого комітету: політичних сил, неурядового сектору та міжнародних інституцій. Частково полегшити процес може бути створення аналогічних груп, як працює у нашому комітеті з УГСПЛ та Центром інформації про права людини, на базі інших комітетів, де можна розробляти ті чи інші положення і обговорювати їх застосування потім на рівні національного законодавства.

Із тих проблем, що я вище зазначила, хотілося б зробити наступний висновок.

Перше. Врахувати потенційні складнощі запровадження перехідного правосуддя вже сьогодні, в тому числі за рахунок створення нашої спільної, так би мовити, дорожньої карти, по якій ми будемо далі спільно діяти.

І друге. Подумати над побудовою, якщо не інформаційної стратегії просування перехідного правосуддя в українському суспільстві, то щонайменше низки заходів, які будуть орієнтовані на конкретній цільовій аудиторії, де ми зможемо не просто піднімати ці питання, де ми зможемо їх обговорювати, переконувати один одного і рухатись далі спільно.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Ірина. Якраз ось тут ми вже і підходимо до такого дизайну процесу, ось бачення того, що важливо включити, з якими проблемами, контраверсійними питаннями вже зіштовхувалися на початку роботи в рамках підготовки законодавчих ініціатив, і відповідно ось цей місточок до виконавчої влади і запитання до включення в цей процес органів виконавчої влади.

Тому я запрошую до слова Владислава Власюка, директора Директорату з прав людини, доступу до правосуддя та правової обізнаності Міністерства юстиції України.

ВЛАСЮК В.В. Доброго дня!

Шановні колеги, народні депутати, вдячний за цю можливість. Нам реально цікаво брати участь в процесах, які відбуваються з метою поширення перехідного правосуддя і подолання наслідків конфлікту та збройної агресії.

Я дозволю декілька коротких ремарок з приводу попередніх виступів щодо сприйняття перехідного правосуддя. Ну, на мій погляд, і те, що ми спостерігаємо, все ж таки це доволі складна історія, що є нормально, але це дійсно потребує... я тут одразу, наперед забігаючи, підтримую рекомендації, які тут прозвучать, зокрема, щодо необхідності проведення правопросвітницької кампанії, тут запевняють, що Мін'юст готовий включатись повністю. Але сприйняття перехідного правосуддя, особливо в частині амністії, ну, воно, як на мене досить, неоднозначне, і з цим треба працювати. І якраз тут потрібно знаходити компроміси, те, про що ми якраз і більшість присутніх говорять.

Щодо координації зусиль. Знову ж таки, звичайно, що координація зусиль максимально потрібна. Разом з колегами з уряду, ну, ми в цілому, звичайно, координуємось, але повірте мені, що скоординувати виконання тих чи інших процесів в середині уряду - це досить складно іноді буває, є певні виклики, труднощі. Якщо ми говоримо про координацію ширшу, і це правильно, що така має бути, це буде ще складніше. Тому це реально, мабуть, найбільший виклик, який я тут можу побачити, особливо враховуючи, мабуть, все ж таки певною мірою різні інтереси. Наприклад, органи правосуддя, які, наприклад, можуть одночасно не зрадіти кількості роботи, яка на них впаде, і при цьому будуть прагнути в якісь такі більш ефективні способи для виконання своїх завдань використати, але ці ефективні способи, ну, будуть такі, трошки схильні до порушення прав людини. Ну, наприклад, це я лише теоретизую, але точно розумію, що тут будуть протилежні інтереси, які доведеться всі зводити до купи.

І щодо того, що перехідне правосуддя може призвести до сталих змін, ну, на мій погляд, ці сталі зміни якраз стали певною мірою причиною

конфлікту, певною мірою вони вже настали, і якраз їх треба долати. Ну, мені здається, що перехідне правосуддя - якраз це більше про примирення всіх, про знаходження компромісів і для подолання в тому числі тих розбіжностей, які вже і так в нас є. Оце така реальність.

Щодо теми моєї доповіді "Міжнародні стандарти, закордонний досвід застосування амністії в контексті перехідного правосуддя". Ну, така цікава тема. Мені здається, що в Україні вона доволі масштабна буде в тому плані, що хоча б так, більш-менш офіційні якісь цифри, які ми знайшли, по кількості учасників силових формувань в "ДНР", "ЛНР", це десь 63 тисячі, тобто це яких вже одразу може стосуватись. Плюс є цивільні особи, яких так само це може стосуватись, особливо, якщо ми будемо говорити про колабораціонізм, який пропонується в окремих законопроектах, який так само, відступаючи від теми, ну, на мій погляд більш ніж спірне поки що там виглядає формулювання.

Ми розуміємо, що точно буде великий тягар для органів правопорядку, для системи правосуддя. І мені здається, що було б правильно вже з самого початку максимально залучати колег з цих органів до напрацювання спільних рішень, які будуть, сподіваюсь, досить скоро наставати.

На наш погляд, перехідне правосуддя це буде доволі часто породжувати непопулярні рішення. Тут, я бачу, є окрема тема виступу: "Перехідне правосуддя Колумбії та Ірландії". Я думаю, що там, можливо, прозвучить більш детально, але у Великій Британії, ну, були випадки, коли уряд амністував терористів ірландських в обмін на цінну інформацію, яка дозволяла якось там інакше... ну, мабуть, запобігаючи більшому злу, я так думаю. Тобто ці рішення були дуже непопулярні в самій Англії, відповідно доводилось пояснювати, чому так, і йшли до того, що навіть Прем'єр-міністр ходив на чай до простих сімей, ну, в першу чергу до сімей потерпілих від цього тероризму, і пояснював, чому вони амністували терористів. Тому знову ж таки, перехідне правосуддя це перш за все про пошук компромісів і порозуміння.

Плюс, звичайно, що повинен бути якийсь, мабуть, і стимул для припинення протиправної діяльності, тобто ми говоримо про перехідне правосуддя, але так само ми говоримо про пошук стимулів для припинення неправомірної або протиправної діяльності.

Звичайно, що, мабуть, більшість присутніх розуміють якісь міжнародно-правові параметри перехідного правосуддя. Якщо ми говоримо конкретно про амністію, який, мабуть, найбільший елемент перехідного правосуддя з точки зору саме от юстиції, то є, звичайно, певні такі загальні обмеження, до яких випадків не може застосовуватись перехідне правосуддя. Це і *jus cogens*, тобто те, що от воно от, точно воно, ну, не може бути інакше. Тому не може застосовуватись амністія до воєнних злочинів, до геноциду, до апартеїду, і, що цікаво, особливо, мабуть, в контексті України, це до злочину катувань. В нас є приклади... І це все так само підтверджується статтею 5 Римського статуту. В нас є приклади функціонування Югославського трибуналу, спеціального суду для Сьєрра-Леоне, який утворювався, от, який, в принципі, як би вони так само от по цих параметрах і діяли.

Є певні кейси Європейського статуту з прав людини, я їх можу назвати комусь окремо, якщо цікаво, де так само підтверджуються в цілому ось такі параметри для застосування амністії. Тобто, з одного боку, визнається широка свобода держав по встановленню параметрів застосування амністії, при цьому вказується, що вона повинна бути необхідною і винятковою, акцентується увага на тому, що амністія не виключає обов'язку держави здійснювати ефективне розслідування, і так само підтверджується обов'язок держави захищати права потерпілих, зокрема, це і є право на те, щоб знати істину.

Так само, де застосовувалась амністія в цілому по світу. Є випадки Аргентини, Чилі, Перу, Уругвай, Гаїті, Сьєрра-Леоне, це такі більш-менш у нас масштабні випадки, де застосовувалась амністія.

Щодо рекомендацій, які ми тут зараз бачимо. Ну, знову ж таки, інформаційна кампанія - це якраз те, чим... в сфері права просвітницького, це

те, чим ми постійно займаємось. Так само мій директорат, це правопросвітницька компанія "Я маю право!" Я впевнений, що ми будемо максимально включатися, якщо це буде вже доречно, можливо. Ну, і відповідно, спочатку ж треба, мабуть, якісь вже мати готові рішення. І ми розуміємо, що, якщо ми говоримо про правопросвітництво, ну, в цілому для широких верств населення, то це вже мають бути конкретні прості меседжі.

По робочих групах - так само. Ми всіляко підтримуємо утворення робочих груп для напрацювання спільних рішень. Підкреслюю, що, на нашу думку, треба максимально залучати судові і правоохоронні органи, ну, єдине таке побажання, щоб робочі групи були енергійні, такі як ця шановна.... от зібрання цього.... от прямо зараз ми тут...

Третя-четверта рекомендація - так само ми підтримуємо. Це про нормативно-правову діяльність, розроблення, це про діяльність інститутів громадянського суспільства. Так само всіляко вітаємо, підтримуємо. Якщо ми можемо чимось допомогти, звертайтеся.

І так само відзначив план заходів, я часто працюю з такими документами, і можу сказати, що відразу видно професійну руку мастера, виглядає.... досить солідний документ. Звичайно, що ми будемо, мабуть, підтримувати такий документ, але треба буде з ним трошки попрацювати. Цікаво, чи є тут в нас МінТОТ присутній, тому що тут, звісно, майже все лягає на МінТОТ першим виконавцем, тому цікаво було б побачити реакцію. Але так само, ну, точно враховуючи кількість потенційних виконавців, точно буде багато позицій. Так, давайте не ми будемо першими виконавцями, а хтось інший.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Добре.

ВЛАСЮК В.В. Дякую за увагу. Ще раз підкреслюю, що Мін'юст готовий включатися активно в роботу і сприяти настанню перехідного правосуддя для нашого сходу.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Владиславе, і за позитивний відгук про попередні напрацювання, які були зроблені, і водночас про таку, вкрай конструктивну позицію, готовність Міністерств юстиції долучатись до впровадження перехідного правосуддя в Україні.

Зараз вже фактично остання доповідь першої секції. Я до слова запрошую пані Валерію Заружко, народного депутата України.

ЗАРУЖКО В.Л. Дуже дякую.

Ну, по-перше, доповідь буде не дуже довгою, буде короткою. Не знаю, чи буде пані Наталія Веселова, було б дуже цікаво. Вона підготувала дуже таку змістовну доповідь про Північну Ірландію та Колумбію. Ми разом була на цих міжнародних зустрічах, де вивчали цей міжнародний досвід.

Що я хочу сказати. Я як людина, яка презентує у парламенті фракцію Радикальної партії Олега Ляшка, ще я з Донецька, я мешканка Донецьку, і я є тимчасово переміщеною особою, таким чином я можу казати від імені 1 мільйона і 700 тисяч переселенців. Ми всі розуміємо, що їх більше ніж 3 мільйони начебто. Бо 1,7 - це тільки ця цифра, яка відображає кількість людей, які зареєстровані на українській території, на підконтрольній Україні території.

Мені здається, що надважливим є відпрацювання якихось дуже таких змістовних інформаційних методик з людьми, які не тільки є тимчасово переміщеними особами, але і з людьми, які залишились на окупованих територіях, бо в них зараз спостерігається такий собі інформаційний голод, бо те, що їм пропонують російські ЗМІ, для них несприйнятно, бо вже багато людей зрозуміли, що це все є російською пропагандою, і вони себе більш асоціюють заручниками на цій території. Тобто ми маємо декілька мільйонів українських громадян, які, відверто кажучи, є заручниками, тому що не мають фінансової можливості виїхати з окупованих територій і відчують

себе небажаними на цій території, бо є пропаганда російських ЗМІ, російські ЗМІ їм на це натякають дуже часто і дуже масовано.

І мені дуже приємно, що тут є Еміне, і була вже презентована стратегія певна інформування. Так от, у мене пропозиція: доносити цю стратегію якимсь найбільш масованим шляхом, щоб люди розуміли, що вони бажані, що нічого страшного не буде, що їх не посадять у будь-які табори, або резервації, або ще кудись, що після того, як буде встановлений контроль за державним кордоном України та буде проведена реінтеграція Донбасу, вони не будуть якось репресовані. Бо люди пам'ятають репресії сталінських років, і вони дуже налякані. Особливо люди, які літні, які це все розуміють і які мають певний власний негативний досвід, з ними теж потрібно працювати.

Тому мені теж дуже сподобалась ця таблиця, вона дуже змістовна, дуже такий поважний документ, колеги багато працювали над ним. Мені дуже хочеться, щоб такий же самий документ у нас був з приводу інформаційної політики щодо людей, які є вимушеними переселенцями та вимушеними заручниками на окупованих територіях. Або навіть, якщо ми говоримо про перехідне правосуддя, то мені здається, що формування суспільної думки є дуже важливо, бо це наша підтримка на тій території, це наша підтримка. Коли ми повернемо контроль над територіями, нам більш важливо повернути контроль над серцями та розумом людей. Бо якщо в нас буде підтримка в місцевого населення, то це все буде проходити, це правосуддя буде проходити легше, скоріше і буде мати більш позитивні наслідки. Тому мені здається, що це дуже важлива історія, на котрій потрібно зосередитись і з якою потрібно працювати вже зараз, і мати певний план, що ми хочемо досягти цією інформаційною стратегією. Бо якщо ми програємо інформаційну війну, то проблеми перехідного правосуддя... і це підтверджує досвід і Північної Ірландії, і Колумбії, він дуже сумнівний. Тому що людям набагато важливіше таке собі розуміння з іншими людьми та розуміння того, що вони є такими ж громадянами України, як всі інші, що не буде ніяких репресій. І це певний, дуже важливий крок, який влада мусить зробити для

того, щоб вся ця стратегія перехідного правосуддя була реалізована і мала позитивні наслідки.

Дякую за увагу.

НЕМИРЯ Г.М. Ремарка, я просто хочу... можливо, колега помилилась, я сподіваюсь, що ви помилились, тому що я почув, що нам потрібно повернути контроль над серцями і розумом наших людей. Контроль над серцями і розумом людей - це не є однака демократичного суспільства. Я думаю, що це ви просто обмовились.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую пані Валерії за ось цей акцент, що за кожною законодавчою зміною є людський вимір, конкретні люди і їх проблеми, і відповідно той інструмент, який дозволяє вирішувати ці проблеми і вибудовувати більш сталий, позитивний мир.

І якраз було зроблено акценти на інформаційній складовій. Тому для підсумовування, ось такого введення в акцент інформаційної діяльності я до слова запрошую пані Еміне Джапарову, першого заступника міністра інформаційної політики в Україні.

ДЖАПАРОВА Е.А. Дякую, пане Максиме.

Дуже відповідально ви на мене зараз накладаєте необхідність підсумовувати все, що було наговорено. Я, на жаль, не чула першої частини промов своїх колег. Єдине, що навіть не промови, тому що, я чесно кажучи, не готувалась до своєї доповіді, мені важливо було почути тези своїх знову ж таки колег про перехідне правосуддя і що фактично очікує людей, які живуть на окупованих територіях, після того, як це правосуддя під таким чи іншим виглядом буде прийнято. Я відрефлексую зараз про те, що робиться міністерством наразі, і фактично про залежність комунікацій інформаційної політики, і в тому числі законодавчих норм, які приймаються парламентом,

які є частиною і мають бути частиною цієї комунікації.

З деякими колегами ми сьогодні брали участь в круглому столі в "Укрінформі", яке було присвячено питанням інформаційної реінтеграції Донбасу, зокрема обговорювалась стратегія інформаційної реінтеграції Донбасу, яка була підготовлена, розроблена Міністерством інформаційної політики у співпраці з багатьма громадськими організаціями і затверджена урядом 26 липня цього року як такий базовий документ, який не є панацеєю від всіх хвороб, який фактично не є документом, який дає рецепт, як повернути територію, але принаймні є документом, який фіксує абсолютно чіткі, можливо, прості речі для українців, але важливі меседжі, які потрібно озвучувати, в тому числі на окупованій території. Я їх зараз теж озвучу, да, про те смислове навантаження, яке фіксує ця стратегія.

Зокрема це те, що окупація Донбасу є актом збройної агресії Російської Федерації проти України та її громадян. Тому що ми маємо кейс, коли російська пропаганда переконує, в тому числі мешканців окупованих територій, використовуючи, до речі, українське майно: українські частоти, українські вежі, українські передавачі - для того щоб пропагандою масовано нести тезу, що це є громадянська війна в Україні, а не акт агресії Росії проти України.

Іншою важливою тезою є те, що громадяни України, які проживають на окупованих територіях, є заручниками цієї ситуації. Не, перепрощую, сепаратистами, "ватниками" або ура-патріотами Росії, а люди, які є заручниками цієї ситуації, є громадянами України, перед якими держава має певні обов'язки. Громадяни... діяння збройних формувань Російської Федерації та її окупаційної адміністрації у Донецькій та Луганській областях суперечить нормам міжнародного права та є незаконною. Історично Донецька та Луганська області завжди будуть частиною єдиного економічного, соціального, культурного українського простору, а Донбас був, є і залишатиметься частиною України, як її невід'ємна частина.

Ну і, звісно, наостанок: європейська інтеграція та європейські цінності

можуть повністю розкрити потенціал України як незалежної держави та Донецької і Луганської областей як її невід'ємних частин.

Це абсолютно коротко, напевно, про основне, про що ця стратегія, окрім всіх інших інструментів, які прописуються там. Я наостанок, напевно, скажу, в чому залежність комунікацій, державної комунікації або урядових комунікацій. От експертом сьогодні на цьому круглому столі в "Укрінформ" була людина, достатньо відома, Квентін Олівер, який впроваджував кампанію Yes у Північній Ірландії під час референдуму у році, коли подавляюча більшість людей проголосували за те, щоб залишатися в лавах Об'єднаного Королівства. І він абсолютно чітко вказав, що в питаннях комунікацій, в тому числі в процесі конфлікту і війни, є важливими деякі засадничі речі. Це call to action, або заклик до дії, це є комунікація, яка ґрунтується на правді, це є чітка комунікація з точки зору політики, яка впроваджується, і ключове тут - це візія майбутнього. Тобто ми сьогодні, не маючи цієї візії, ми не можемо її фактично доносити до кінцевого споживача, до людей, які живуть там, а згідно тих досліджень, які ми робили, наприклад, розробляючи стратегію інформаційної реінтеграції, головний запит сьогодні громадян на те, які послуги Україна сьогодні надає, як фактично відбуватиметься оцей зв'язок між материком і мешканцями окупованих територій з точки зору пільг і послуг, як впливатиме цей процес на їх конкретне життя, і в тому числі яке майбутнє їх очікує. Тобто в цьому контексті прийняття законодавчої рамки, а відповідно після того розбудова її ефективної комунікації, є ключовою.

Ну і, звісно, я вивчу цей план заходів, який пропонує нам пані Ірина. Я бачу, що там МПП є теж згідно цього плану, теж відповідальним по деяких пунктах. Ми спробуємо інтегрувати і готові насправді запускати комунікаційні кампанії по перехідному правосуддю, як тільки парламент затвердить ту чи іншу рамку.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані.

Мені вже декілька разів згадували про досвід Ірландії, реінтеграції, примирення, яке відбувалося там. І відповідно про ось цей ключовий міжнародний досвід Колумбії, Північної Ірландії може розповісти пані Наталя Веселова, народний депутат України. Прошу.

ВЕСЕЛОВА Н.В. Дякую за слово.

Я хотіла перш за все подякувати нашим міжнародним партнерам, завдяки яким у нас, у народних депутатів, є можливість відвідати ті країни, які свого часу теж перебували в такому становищі, як зараз Україна. І ті країни, які вже вирішили це питання, тобто зараз там настав мир, який це мир, це вже інше питання... чи схожі ситуації із збройними конфліктами і з причинами цих збройних конфліктів чи ні, – це теж питання, скажемо так, дискусійне. Тому що те, що стосується Північної Ірландії або Колумбії, дійсно там відбувалася громадянська війна, яка тривала досить великий період часу: в Північній Ірландії війна тривала близько тридцяти років, у Колумбії – близько п'ятдесяти років.

Але ці країни чим цікаві, що, власне, вони досягли миру досить недавно. В Колумбії мирний процес почався з 2016 року, можна сказати, що з 2016 року країна вже живе в мирному режимі. І саме з цього часу почало застосовуватися перехідне правосуддя. І саме цим ця країна і цікава, тому що в Україні точиться багато дискусій щодо того, які положення повинно містити перехідне правосуддя, як воно повинно застосовуватися, які органи повинні приймати участь у застосуванні цього перехідного правосуддя. Багато дискусій іде про те, чи потрібна нам так звана комісія правди, яка працювала і в Колумбії, і, власне, і працює там, яка раніше працювала в Федеративній Республіці Німеччина. До речі, в Федеративній Республіці Німеччина нам сказали про те, що Комісія правди - це негативний досвід для Німеччини. І, власне, результати роботи цієї комісії мають негативний наслідок, який відчувається і сьогодні.

Те, що відбувається в Колумбії. Це досить цікавий досвід, нам вдалося зустрітися з усіма учасниками перемовного процесу, включаючи там колишніх бойовиків. І, мабуть, тут треба зазначити, ну, через що, власне, там відбувалась війна. Війна, можна сказати, відбувалась на політичних таких засадах. Угрупування ФАРК, ну, це одне із парамілітарних угруповань, але воно було найчисельнішим і найактивнішим, пропагувало комунізм і намагалось провести зміну укладу в Колумбії і змінити, власне, всю ситуацію в країні і запровадити там комунізм.

Нам довелося відвідати ті табори, в яких зараз проходять реабілітацію колишні бойовики, які пройшли через комісію правди, через, до речі, суди. Тобто ці люди отримали умовні терміни, але вони не відбувають покарання у тюрмах, а вони перебувають у таборах, де їх адаптують до цивільного життя. Щоб ви розуміли, це люди, які, можливо, ніколи не навчалися у школі, тому що тих бойовиків ще в дитинстві просто завербували до лав цих збройних формувань і в них не було просто можливості жити цивільним життям, користуватися медичними послугами, і цього вони навчаються саме зараз в оцих окремих таборах.

Чому, скажемо так, такі методи застосовуються до колишніх бойовиків? Чому там поголовно всіх там не покарали, не посадили в тюрми і так далі? Це було однією з умов тієї мирної угоди, яка перед цим обговорювалась приблизно 4 роки. Тобто 4 роки уряд, перемовники від уряду, перемовники від парамілітарних груп зазначали, які пункти є для них важливими, на які компроміси може піти та чи інша сторона. Ну а компромісом зі сторони бойовиків було повне роззброєння, повна відмова від їх діяльності, умова і компроміс зі сторони уряду було не переслідування і застосування перехідного правосуддя, яке, власне, буде застосовуватися лише до 2020 року. І людина, яка уже пройшла певний... скажемо так, певні етапи, тобто комісія правди, де встановлюються взагалі події, які відбувалися протягом 50 років, де відновлюється повністю вся картина тих злочинів, які відбувалися. Потім людина отримує термін, але цей термін

покарання присуджує суд, і ті матеріали, які збираються на цій комісії правди, вони не йдуть в суд, вони служать лише для того, щоб відтворити всю картину того, що відбувалося у Колумбії під час війни. Далі ці люди ідуть... проходять період адаптації, і якщо вони в цей період адаптації до 2020 року знову вчиняють злочин, то вони просто засуджуються по звичайному законодавству і отримують термін уже по Кримінальному кодексу Колумбії.

До речі, коли ми приїхали у Колумбію, відбулася така подія, коли затримали колишнього бойовика, який, до речі, пройшов у парламент Колумбії і повинен був уже у червні 2018 року скласти присягу на вірність країні. От його затримали у США із великою партією кокаїну. І ми... через це у нас майже зірвалася зустріч із фарківцями, із колишніми фарківцями, ми чекали, що ж буде. Але, насправді, поки цей колишній бойовик, майбутній депутат, перебував у США, йому заочно винесли рішення суду у Колумбії і екстрадували його у Колумбію для відбування покарання. Тобто ніяким чином це не вплинуло на те, що бойовики знову там взяли за зброю, порушили мирну угоду. Абсолютно ні. І все це результат того, що досить тривалий час у закритому, у відкритому режимі обговорювалися ті компромісні питання, які були потім закладені і в мирну угоду, і в перехідне правосуддя.

Окремо хочу сказати про жертви. Я, може, перебираю трошки час, так, але те, що стосується жертв. Окремо ведеться реєстр жертв. Він містить близько 8 мільйонів громадян Колумбії. Половина з них – це внутрішньо переміщені особи. Вони вважаються жертвами. Крім того, жертвами вважаються ті фарківці, які постраждали внаслідок того, що у неповнолітньому віці вони були завербовані до лав ФАРКу або інших парамілітарних груп. Жінки-бойовики теж зверталися до правоохоронних органів, і їх теж вносили у реєстр жертв, якщо вони зазнавали насилля.

Тобто неупередженість і встановлення правди, і досягнення справедливості – це основні задачі, які повинно вирішувати перехідне

правосуддя, ну і, звичайно, дотримання миру, повного миру, роззброєння – це, ну, скажем так, це теж основні засади, на яких вже буде діяти перехідне правосуддя.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Наталя, за таку особисту візію бачення того досвіду, з яким ви ознайомилися.

А ми завершили першу секцію. І у мене тоді пропозиція. Враховуючи... у нас зараз таке ще й завдання стоїть дещо оптимізувати час, щоб ми встигли виконати зовнішню рамку нашого регламенту, у мене тоді пропозиція: зараз ключові до трьох питань або коментарів щодо першої секції до експертів, які є, а можливо, думки, які виникли по ходу обговорення, по тому, що презентувалось.

Так, прошу. Так, пане Ігоре.

МАМОНТОВ І.О. Доброго дня, шановні учасники круглого столу. Ігор Мамонтов, помічник народного депутата Юрія Шухевича.

Ми знаємо, що стаття 124 Конституції України набирає чинності, шоста частина цієї статті набирає чинності з 30.06.19, яка звучить, коротко: Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом. А не доцільним було б взагалі те формулювання "може" замінити, ну, це вже до законотворців питання, терміном "визнає юрисдикцію"? Нехай би вже було воно з 30.06.2019 року, тут також незрозуміло, чим керувалися законотворці, але ж має бути конкретна позиція, однозначність юридичної норми має бути очевидною. Тобто може визнати, а може не визнати, але якщо буде написано "визнає", то вже це буде відповідно базовий елемент, законодавче закріплення поширення юрисдикції Міжнародного... МКС щодо української практики. Тим паче, що з 20.01.2000 ми є підписантами – підписантами цього статуту.

Також дуже важливий законопроект лежить у парламенті, і чомусь він

не дуже активно доопрацьовується, це 7179 від 05.10.2017 року, там, де розділ XI, прим.2, доповнення до Кримінального процесуального кодексу щодо співробітництва міжнародного з Міжнародним кримінальним судом, де глава 47 визначає правові засади співробітництва з Міжнародним кримінальним судом, і де чітко встановлюються центральні органи виконавчої влади і їх порядок співробітництва, це Генеральна прокуратура та Мін'юст України. Чому б саме дійсно зараз не допрацювати 7179, як прийнято рішення профільним комітетом, і все ж таки не ухвалити його? Там же був дуже конкретний порядок, система реалізації цього співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Оце таких конкретних позицій у законодавстві, які варто було б допрацювати.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Дякую, пане Ігорю.

Чи буде коментар якийсь на це запитання? Чи ми це зафіксуємо як доповнення до нашого обговорення і відповідно включимо?

_____. Якщо коротко, пане Ігорю. Ви знаєте, як формується порядок денний, ви знаєте, хто відповідальний за формування порядку денного. І ми тут вам точно союзники, принаймні ті, хто тут присутній з народних депутаток, от. І звертайтеся, мы, конечно, поддержим.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Чи є ще запитання, коментарі, пропозиції?

Да, прошу. Будь ласка, представтеся. Ну, хто задає питання, представляйтесь. Дякую.

_____. *(Виступ іноземною мовою)*

ЗАРУЖКО В.Л. *(Виступ іноземною мовою)*

_____ . Якщо дозволите, оскільки ми знайомимося в комітеті кожен раз із звітами ООН, які стосуються порушення прав людини, хотілось би акцентувати увагу на двох аспектах в контексті майна, якщо ми говоримо за майно і нерухомість.

Є один аспект – це зруйноване майно, яке фактично все задокументовано представниками неурядового сектору. Тому що, на жаль, жоден законопроект сьогодні не ухвалений, який передбачає здійснення документації повної щодо того, а хто що втратив і внаслідок чого було втрачено.

Другий аспект, що робити... і немає відповіді на питання, що робити із тим, що умовно віджате, незаконно відібране тими чи іншими сторонами? Це також є проблема, коли просто приїжджають окремі угруповання, відбирають майно, нерухомість або у юридичних осіб, у фізичних осіб. І відповіді сьогодні на це питання не існує, і її сьогодні не готовий дати ніхто.

Інша справа – це той момент, на якому ви також акцентували увагу: щодо цивільних осіб, які травмувалися, постраждали внаслідок конфлікту, в тому числі і через те, що замінована територія, розмінування якої фактично не проводиться.

Я хочу запевнити, що ми про це говорили з пані яка тут присутня, що на сьогодні розробляється законопроект пані Іриною Фріз і Іриною Геращенко. І я сподіваюсь, що ми вже досить скоро побачимо його в стінах парламенту, тому що це питання неможливо зтягувати. І я сподіваюсь, що в цьому скликанні ми його навіть проголосуємо.

Звичайно, якщо неурядові організації, міжнародні наші партнери будуть більш часто акцентувати увагу на тому, що це дуже актуальне питання. Мені соромно про це говорити, але ми потребуємо тут вашої підтримки. Так? То, можливо, він з'явиться швидше? По-іншому ми виходи не бачимо.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую дуже.

У мене пропозиція: ми переходимо до другої секції. Я перепрошую у доповідачів, які зазначені в другій секції, у мене буде прохання до вас спробувати сфокусуватися десь і викласти свої думки на рівні 3-4 хвилин, щоб у нас лишився простір для обговорення. Дякую.

Тому я до слова запрошую пані Юлію Тищенко, голову ради Українського незалежного центру політичних досліджень, саме щодо досвіду перехідного правосуддя і які уроки з них може отримати українське суспільство.

ТИЩЕНКО Ю. Дуже дякую за саму організацію цього заходу, за круглий стіл, за увагу до цієї теми. Мені здається, що один з головних уроків, от який ми всі можемо з цього винести, перехідне правосуддя, постконфліктне правосуддя, і суспільство, і політики, я не знаю, юристи, ми - неофіти насправді, мені здається, значною мірою в цій темі.

І ще викликом є те, що незважаючи на те, що начебто всім зрозумілі речі, пов'язані з питаннями сатисфакції, визначення жертв, судовими справами, потім інституційними реформами, які потім унеможливають конфлікт, єдиних рецептів, насправді, тут просто не існує, навіть питання з'ясування правди те, що ми начебто дуже любимо. Є різні абсолютно публікації і дослідження на ці теми, далеко не всі звіти різних поважних комісій потім були опубліковані, щоб не спровокувати в різних суспільствах ще більші конфлікти, як це не парадоксально.

І знову ж таки, що є правда, принаймні функціонує визначення "діалогова правда", тобто не моя персональна, там, чи ваша, чи навіть різних частин суспільства, а саме правда, яка визначає якісь політичні обставини стосовно того, а хто, власне, може бути тут винним у тому, що відповідний конфлікт виник.

Визначення жертв. Ну тут пані Наталя абсолютно слушно навела досвід Колумбії, мене він, в принципі, особисто вразив. Да... Тобто був, дійсно, ухвалений закон про жертви, спеціальний реєстр жертв. 8 мільйонів жертв, і кожен може себе туди, хто вважає себе жертвою, внести. Але що особливо цікаво, ну, небагато, але майже там 400, якщо я не помиляюся, тисяч осіб отримали компенсацію від колумбійського уряду, або визначені механізми тої... не тільки морально, а й абсолютно конкретних сатисфакцій за втрату власності, навіть якщо це було там здійснено, переважним чином ці злочини різними кримінальними угруповуваннями, але на території країни, яка не змогла запобігти там чи захистити відповідні, там, майно, господарство, відповідні родини.

Ну, у нас ситуація, звичайно, інша. У нас же... ну, ми переважним чином все ж таки (я можу помилятися, але тим не менше) ми говоримо про досвід перехідного правосуддя в конфліктах, які переважним чином все ж таки мають внутрішній, громадянський характер. У нас він набагато знову ж... ну, складніше. І для мене немає ж готових відповідей на питання, там навіть стосовно і сатисфакції: хто буде, як це буде потім визначатися, тобто далеко не тільки українським урядом.

Також дозволю собі ну все ж таки нагадати, що схожі, але дещо інші обставини: ситуація Крим і Донбас, власне. Тут прекрасна робота пророблена насправді, я маю на увазі відповідні ці рекомендації, але тут ще питання, чи ми їх, ну, якось трошки в іншу сферу, да, наприклад, стосовно дуже таких специфічних речей в Криму: переміщення цінностей, приміром, матеріальних, нематеріальних, переміщення населення, власне, з боку країни-окупанта, агресора; питання, пов'язані з насильницькими там зникненнями, катуваннями. Тут може бути щось більше, але все ж таки в Криму це може бути дещо інший контекст. Потім питання, пов'язані з правами корінних народів, національних меншин, власне, да. В Донецьку, до речі, також були ці сюжети, пов'язані з національними меншинами, різними групами меншин, вразливими групами також.

Тому нам просто, як певний виклик, дуже багато роботи буде, з одного боку, з поясненням собі спочатку, як ми це впроваджуємо, це абсолютно необхідно розвивати, впроваджувати, розробляти суспільству і тим, хто, скажімо, шукати аргументи тим, кого це не переконує. Чому? Тому що абсолютно контраверсійними є питання амністії.

Тут наводився досвід Північної Ірландії. Там, дійсно, фактично випустили тих людей, які відбували там по кілька пожиттєвих термінів за злочини, які вони здійснили, але була соціальна угода, яку вони дотримуються. Тобто, якщо будуть знову злочини, значить, ця угода розривається. І що цікаво, ті люди, які вийшли з цих в'язниць, вони стали дуже своєрідними запобіжниками і в суспільстві, і в роботі з молоддю. Тобто якраз це четверте: створення таких умовних інституційних механізмів для того, щоб ці конфлікти не припинилися.

Тому... Я розумію, що в мене три хвилини і дуже уважно дивляться. Тобто дуже цікавий досвід цих інституційних реформ, в різних країнах вони окремі. І мені здається, що потрібно от кожному з цих положень дуже окремо професійні розмови присвячувати і, скажемо, інформувати себе і суспільство також.

Дуже дякую. Дякую за таку можливість.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Юлія, за ось цей акцент на такій діалоговій правді, діалоговому підході, адже ми будемо зіштовхуватися з різними викликами, як на сході України, так і в окупованому Криму.

І ось ця необхідність синхронізації зусиль і пошуку, що є правда, тому що питання правди виникає в конфліктах, виникає завжди, тому я до слова запрошую пана Олександра Євсєєва, наукового консультанта, судді Конституційного Суду України.

ЄВСЄЄВА О.П. Дякую.

Доброго дня, колеги. Для мене сьогодні велика шана виступати перед

вами та представляти Конституційний Суд, адже ми не повинні забувати про те, що фактично будь-який елемент транзитивного правосуддя, фактично будь-який закон, що стосується проблем транзитивного правосуддя, або навіть міжнародний договір України з цих питань та проекти міжнародних договорів з цих питань можуть потенційно стати предметом конституційного нормоконтролю, і може повторитись ситуація, як це було на початку 2000-х років, коли ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду, тоді ще в мирній Україні, було заблоковано саме за висновком Конституційного Суду України, адже більшість в Конституційному Суді, попри окремі думки декількох суддів, все ж таки прийшла до висновку, що Римський статут не відповідає Конституції України, а значить, не може бути ратифіковано. І тому вже 2016 році при зовсім інших подіях та зовсім інших історичних обставинах довелося вносити спеціальну, поряд з іншими змінами, зміну до Основного Закону щодо можливості хоча б гіпотетично ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Тобто я хочу сказати насамперед те, що питання транзитивного правосуддя виходять не лише на діяльність, наприклад, Міністерства з окупованих територій або Міністерства юстиції, а й торкається безпосередньо конституційної юстиції в нашій державі, особливо після її певної активізації цього року.

Що стосується транзитивного правосуддя, то, дійсно, ми маємо тут декілька елементів, про які вже казали шановні колеги. Це й амністії, це й кримінальні переслідування військових злочинців, це навіть діяльність окремих міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, як це було по Руанді або по колишній Югославії, а для України це насамперед можливість співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом. Але попри цих, так би мовити, попри ці юридичні, або навіть квазі-юридичні механізми, великого значення у транзитивному правосудді, і певним чином навіть кінцевою метою транзитивного правосуддя поряд з так званими національним примиренням, є питання історичної правди. Адже є такий вислів, що Югославська війна 95-92-го років була розв'язана мертвими, бо постійне

з'ясування між боснійцями, сербами та хорватами якихось суперечливих подій югославського минулого врешті-решт не дало їм можливості разом мирно співпрацювати та на початку 90-х розірвало колишню федеративну Югославію, яка, до речі, з економічної точки зору вважалася чи не найуспішнішою державою Південно-східної Європи того часу. Можна багато казати про те, скільки історичних спекуляцій на історії нашої держави було на початку АТО і певним чином постійне апелювання до якихось історичних подій теж стало свого роду сумішшю, певним чином сумішшю, яка теж визвала оці негативні сепаратистські рухи, тенденції на сході нашої держави. Тому встановлення історичної правди повинно бути одним із пріоритетів, або навіть пріоритетом основним транзитивного правосуддя.

У законопроекті, який презентувався Українською Гельсінською групою, є навіть окрема стаття, стаття 12 – встановлення історичної правди, - яка пропонує певні механізми встановлення та констатації правди. Це і вставлення перебігу подій, і перевірка фактів. Наприклад, от навіть в отих брошурах, що нам сьогодні роздавали, Станиця Луганська, Мар'янка, багато інформації про те, що певні військові події, наприклад, обстріл Станиці Луганської 2 липня 14-го року є теж вже історичною подією, щодо якої є багато різних думок: хто обстрілював 2 липня 14-го року Станицю Луганську, з якої зброї, яка сторона, чи то був авіаудар, чи то було використання артилерії. Багато інформації дуже неоднозначно є стосовно подій у так званому Іловайському котлі, ви це знаєте навіть краще, ніж я.

Тому фактично певні громадські розслідування, навіть парламентських слідчих комісій є тими механізмами, що унеможливають спекуляцію на темі, що дають нам можливість розібратися зі своїм минулим, вже не сімдесятирічної давнини, а дворічної давнини, трирічної давнини, а отже, дають нам можливість якимось чином рухатися вперед.

У світі, я вже завершую, у світі, до речі, є декілька моделей успішних і не очень, і не дуже, створення таких комісій встановлення істини. Еталонною вважається Комісія з правди і примирення, що була створена в Південно-

Африканській Республіці, і вона працювала певний, доволі довгий час - 7 років: з 1995-го по 2002 рік. І, до речі, цей елемент він не існував сам по собі, а він співіснував з амністією. Тобто виконавці якихось злочинних наказів середнього та нижчого звена вони обмін на звільнення від кримінальної відповідальності входили до цієї Комісії зі встановлення правди, якою керував дуже поважна особа - архієпископ ПАР Туту, і розповідала про те, що їм було відомо стосовно політики апартеїду, стосовно тих злочинних наказів, які вони виконували, і таке інше, тобто це принцип, воля в обмін на істину.

Друга модель - це модель іспанська, коли після закінчення громадянської війни у кінці 30-х років минулого століття 70 років десь панувала тиша, іспанською *silencio*, тобто мовчання, вважалося моветон щось казати про громадянську війну, про франкістів, про республіканців. Але вже після Міленіуму почало вже нове покоління дітей та онуків, навіть тих, хто приймав безпосередньо участь у цивільній війні в Іспанії, задавати якісь питання, цікавитися, чи що робили їхні діти та прадіди, яку істину вони захищали. І в Іспанії навіть 2007 року був прийнятий окремий закон про встановлення історичної правди, де було запропоновано теж низку механізмів щодо цієї кінцевої мети.

Отже, це от така загальна картина діяльності таких комісій з правди і примирення, але, звичайно, є і певним чином негативний досвід, і дуже не хотілось би, щоб він був відтворюваний у нашій державі.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Олександр, за таку ввідну в контекст пам'яті, роботи з пам'яттю під час збройних конфліктів або цивільних конфліктів. Якраз про пам'ять, фіксацію пам'яті, роботи з пам'яттю і документування буде говорити і наступний спікер.

Я до слова запрошую пана Олексія Біду, представника Української Гельсінської спілки з прав людини, Центру документування. Нагадую,

величезне прохання про регламент, щоб ви орієнтувались на 3-4 хвилини. Дякую.

БІДА О. Доброго дня, пане та панове! Одним з продуктів практичної реалізації правосуддя перехідного періоду стало створення Центру документування воєнних злочинів та порушення прав людини під час збройного конфлікту.

Цим ми переслідуюмо три основні цілі. По-перше, це отримання можливості сатисфакції жертвами конфлікту. Тяжкі воєнні злочини з боку країни-агресора та неможливість забезпечити ці права мешканцям окупованих територій з боку України породжують простір беззаконня, де порушуються базові права людини.

Питання надання жертвам конфлікту необхідної допомоги у вигляді реституції, компенсації, реабілітації та сатисфакцій є головною темою окремої резолюції ООН 2006 року. Вона покладає саме на державу забезпечення повного та ефективного, негайного і пропорційного тяжкості втрат жертви відшкодування.

Реєстри жертв конфлікту створюються не лише для адвокаційних дій. Зібрані факти ми передаємо до Центру стратегічних справ, юристи якого представляють інтереси постраждалих під час національного та міжнародного судочинства.

Друга ціль - притягнути до відповідальності злочинців, які здійснили тяжкі злочини. Перелік таких злочинів наведений в Римському статуті, на який спирається Міжнародний кримінальний суд. Однією з умов звернення до міжнародних судів є вичерпані можливості національної судової системи. Саме тому важлива ратифікація положень цього статуту в Україні, на що вже мої колеги звертали увагу. Безкарність породжує повторення злочину, важливість покарання злочинців підкреслює те, що вже зараз у співпраці з правозахисниками інших країн пострадянського простору ми знаходимо поодинокі випадки, що підтверджують кар'єрний зріст воєнних злочинців в

Росії. Учасники бойових дій на теренах Придністров'я, Чечні або Грузії згодом з'являються в Україні та Сирії, отримавши нові звання та посади. Щоб розірвати цей ланцюг безкарності, ми маємо докласти неабияких зусиль саме з боку української спільноти.

Окрема далекоглядна мета - це встановлення істини. Наративи, які були створені на пострадянському просторі, а саме героїзація війни, відсутність покаяння за воєнні злочини та їх замовчування, породила нового монстра – ідею "руського міра", що, немов ракова пухлина, засіла в головах багатьох росіян та знайшла родючий ґрунт навіть у мігрантів, що свого часу тікали від радянщини.

Аналізуючи ці тенденції, ми приходимо до висновку про необхідність уникати маніпуляцій та брехні під час конфлікту сучасного, маємо говорити правду про жахіття війни, якою тяжкою та незручною вона б не була.

Як нагадування про це, рішенням Генеральної Асамблеї ООН 2010 року 24 березня призначено Міжнародним днем права на встановлення істини щодо грубих порушень прав людини і гідності жертв. Переслідуючи вищенаведені цілі, центром документування було створено базу даних, що містить інформацію про три з половиною тисячі різних інцидентів під час конфлікту, але обсяги порушень значно більші. Лише загиблих близько дванадцяти тисяч, через полон та тортури за різними даними пройшло від трьох з половиною до п'яти з половиною тисяч людей. Кількість зруйнованого майна під час обстрілів добігає двадцяти тисяч. Маємо лише приблизні цифри щодо кількості насильницьких зникнень, важко підрахувати кількість людей, які стали жертвами грабежів та мародерства.

Обсяг роботи вражає, але вже є певні результати збору таких даних. Центром документування створена мапа пам'яті, де зібрані та продовжують збиратися персональні дані всіх загиблих у триваючому конфлікті. Зараз маємо записи про 11 тисяч 4610 загиблого, з яких 2 тисячі 425 – це цивільні.

Також є ідея на основі розроблених алгоритмів створити мапи

зруйнованих об'єктів: інфраструктури, нерухомого майна цивільних та інших захищених міжнародним гуманітарним правом споруд.

Зараз тривають переговори з Міністерством тимчасово окупованих територій щодо співпраці у цьому напрямку. Маю надію, що невдовзі зможемо презентувати результати спільних дій. Наразі в Центрі документування працює 6 осіб, вони охоплюють різні види діяльності: це функції інвестигейторів, операторів бази даних, аналітиків, юристів та соціологів. Активно залучаємо сторонніх експертів. Як ви розумієте, цієї кількості працівників недостатньо.

Також слід зазначити, що недержавні організації мають певні обмеження доступу до інформації. У державних органів цих повноважень набагато більше. Тому ми адвокатуємо створення єдиного національного центру документування, що дасть можливість об'єднати наші технології та методологічні напрацювання з можливостями державних органів. Така співпраця посприє створенню більш дієвого механізму, що стане потужним ресурсом для національних та міжнародних слідчих органів та судів та джерелом для статистичних та історичних досліджень. Це стане вагомим внеском в розбудову демократичної держави, орієнтовану на європейські цінності. Я намагався скоротити...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я дуже оцінив ваші зусилля.

БІДА О. Тому дякую вам дуже.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую дуже.

Якраз ось це аспекти... те, що..... Олексій і колеги, корелюються з тими питаннями, що ми піднімали з приводу пам'яті, підходів до пам'яті, фіксацію злочинів, документування як злочинів, так і втрат, які понесли люди, скруту, в яку вони потрапили.

Я до слова запрошую пані Жанну Лук'яненко, представницю

Українського інституту з прав людини, якраз про те, що реально можна зробити зараз, з чого варто стартувати.

ЛУК'ЯНЕНКО Ж.В. Пані та панове, я вітаю всіх! Я дуже дякую за надане слово. І хочу в своєму виступі все ж таки звернути увагу на план реалізації засади державної політики з питань перехідного правосуддя, який презентований, починаючи з пункту 1.18 і до кінця.

Я хочу сказати, це дуже позитивний момент, що ми останні два роки більш інтенсивно все ж таки говоримо, а які будуть правила життя після того, як ми повернемо контроль над окупованими територіями України. Ми поки що дуже-дуже обережно взагалі між собою в таких фахових дискусіях підходимо до того... до визначення понять. В цьому позитивному моменті трішки негативний аспект - те, що здебільшого говорять представники парламенту і неурядових організацій, міжнародних організацій. Ну, так сталося, що представники виконавчої влади, ну, покидають ці розмови ще до завершення. Хоча дуже важливий момент, будь-яка ідея, вона може бути безумно вдалою, чудовою, але на етапі реалізації вона втратить, ну, втратить все гарне, що було туди закладено. Тому маємо приділяти вже зараз увагу, а хто буде реалізовувати от всі ці ідеї перехідного правосуддя на звільнених територіях.

На сьогодні ми маємо досвід, наприклад, військово-цивільних адміністрацій, коли в доволі на доволі небезпечній території ми відправляли кого? Хто не може послухатися наказу. Тобто це представники військових, Служби безпеки України, які ставали там головами військово-цивільних адміністрацій. Ну, так, це вихід. Але, я думаю, що нам потрібно готувати кадри професіоналів, не просто хороші люди, яким ми довіряємо, а на ці території після повернення контролю над окупованою територією мають зайти професіонали, професіонали, які не тільки будуть знатися на питаннях управління, фінансових, в менеджменті, але які будуть розумітися, зокрема, і на ідеях перехідного правосуддя. Тобто без підготовки певного кадрового

потенціалу, от реально, тобто все, ми відновили контроль - і хто завтра заходить? Хто буде тим, хто буде працювати в цих органах держави, які, ну, будуть відновлювати довіру взагалі до української влади?

Я хочу сказати, чому це важливо. На сьогодні ми досі отримуємо, ну, певні коментарі, скарги від мешканців окупованих територій, коли вони приїжджають сюди знов-таки за певними адміністративними послугами. Хто перший, хто в собі уособлює, грубо кажучи, державну влади? А це ті, хто у нас працюють на контрольно-пропускних пунктах, от та людина, яка зустрічає і яка проводить, от для більшості це і є уособлення державної влади. Я думаю, що на сьогодні... Ну, це один лиш з аспектів. Ми всі, ну, от з приємністю згадуємо, коли ми повертаємося в аеропорт "Бориспіль", да, звідкись там повертаємось, і коли працівник, просто-на-просто, да, Державної прикордонної служби каже: "Вітаємо! З поверненням додому!" Це просто одна фраза, але яка вже налаштовує на позитивне сприйняття, ну, взагалі навіть всіх там обмежень держави.

Да, дуже цікавий, я закінчую, дуже цікавий досвід Колумбії. Але наскільки ми знаємо, що на сьогодні пройшов референдум - і населення не підтримало мирної угоди, тобто щось пішло не так, щось пішло... тобто населення не зрозуміло. Тому ідея яка? Вже сьогодні потрібно більш активно залучати все ж таки представників органів виконавчої влади, тому що центральна виконавча влада з питань державної служби під Кабміном, для того щоб вже вони сьогодні починали думати, хто буде цей чудовий кадровий потенціал, який буде працювати після відновлення контролю над окупованими територіями.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Жанно, за ось цей акцент про "вітаємо" і про перший контакт, який отримують люди, які перетинають лінію розмежування.

Якраз про розслідування вже злочинів, які відбуваються за нею на

неконтрольованій території зможе дещо додати і прояснити пані Наталія Охотнікова, представниця Харківської правозахисної групи. Прошу.

ОХОТНІКОВА Н. Дякую.

Добрий день, шановні колеги. Розумію, що всі дуже втомилися, тому в мене таких два блоки.

По-перше, я би хотіла подякувати всім колегам, які підняли питання щодо цифр. Тому що сьогодні, навіть сьогодні у рамках нашої дискусії ми говорили про різну кількість загиблих, поранених, а шановні представники Моніторингової місії ООН у своїх звітах ведуть певну калькуляцію цих втрат, шановні колеги з Української Гельсінської спілки, наша організація також, ми намагаємось уніфікувати, скажемо так, і порахувати кількість загиблих, як військових, так і цивільних. Кількість осіб, до речі, дуже багато питань щодо їх правового статусу, ми називаємо їх полоненими, причому які знаходяться у полоні у незаконних військових озброєних формувань, так і знаходяться у в'язницях Росії і називаються "бранцями Кремля" і так далі. Тобто це дуже велике питання. І коли я перебувала, мені пощастило, перебувала в Боснії, вивчала їх досвід, то дуже важлива теза про те, що війна закінчується лише тоді, коли останній чи живий, чи мертвий, чи цивільний, чи військовий повертається додому, в будь-якому вигляді. Тому кожного року, навіть пройшло дуже багато часу, кожного року проводяться ці пошукові операції. І що стосується подій у Сребрениці, і ексгумуються тіла, ідентифікуються, і за традиціями релігії, до яких належали загиблі, мирні мешканці, чоловіки Сребрениці, вони ховаються. І ця, вона дуже важлива для суспільства, тому що суспільство розуміє, скільки осіб загинуло і що остання шана була їм надана. Це перший блок: щодо цифр. Це дуже важливо, і ми повинні згрупувати свої зусилля.

І другий момент. Оскільки я є практиком, я спеціалізуюся на Європейському суді з прав людини, і вже сьогодні шановні колеги звертали увагу на те, що не потрібно забувати про те, що Україна є підписантом

конвенції, і незважаючи на відступлення уряду - на жаль, представника уряду, як я розумію, немає вже, - яке було надіслано у 2015 році, про відступлення від певних статей Європейської конвенції у зв'язку зі збройним конфліктом, але деякі статті, зокрема стаття третя Європейської конвенції щодо заборони катування, від неї не можна відступити, і потрібно не тільки дотримуватися всім сторонам процесу від процесу катування, скажемо так, але і докладати зусиль щодо розслідування. Причому, як би нам це не подобалося, з боку як незаконних збройних формувань, так і з боку силовиків, які представляють українську владу. І що ми бачимо, ми це пишемо у своїх звітах відкритих, ми надсилаємо ці пропозиції, ці моменти до представників там уряду і силових структур, щодо недостатньої прозорості розслідувань, щодо недостатньої ефективності проведенень даних розслідувань, щодо недостатньої прозорості судової процедури, причому як щодо справ добровольців українських, так і щодо представників незаконних збройних формувань, адже, дійсно, це дуже важливо для суспільства - побачити, що злочинці, незалежно від того, до якої, скажемо так, групи вони належали, вони мають бути покарані, або хоча б повинні мати всі жертви, які постраждали, вони повинні мати безпосередній доступ до правосуддя, і це є прозорий доступ.

І дуже короткий наостанок коментар. Не потрібно забувати про те, що Росія підключає, в тому числі, свої ресурси для представлення інтересів осіб з окупованих територій. Це елемент інформаційної політики, війни. Також дуже багато справ у ЄСПЛ зараз знаходиться щодо зруйнованого майна, щодо віджатого майна на окупованій території, які спрямовані тільки проти України. Тобто ми бачимо, і декілька таких справ вже комуніковано уряду України, і тільки України, де резюмується, що нібито відповідальність за ці всі втрати лежить тільки на урядові України.

Тому в кожній сфері також потрібно за це не забувати, і, дійсно, якщо нашою державою буде проведено ефективне розслідування, то якісь моменти з цих справ в Європейському суді, в тому числі, можна буде зняти.

Дякую дуже.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Жанно.

У мене... також нагадую про прохання до всіх наступних спікерів про ось цей, трошки змінений, лімітований час, який у нас є.

Я до слова запрошую пана Віталія Набухотного, представника Регіонального центру з прав людини.

НАБУХОТНИЙ В.М. Дякую, колеги, за чудово організований захід.

Тема звучить як "Змішане правосуддя в Україні як інструмент відновлення довіри до судової системи". І всі ми знаємо, що основою змішаного правосуддя є саме залучення міжнародних експертів до рядів національного судочинства задля підвищення ефективності саме функціонування цих судів.

На нашу думку, тобто на думку членів нашої організації та багатьох наших партнерів, залучення іноземного елемента є одним з найважливіших питань ефективності діяльності судів. І частково Україна вже при створенні Антикорупційного суду цю ідею втілила. Саме це стосується тієї комісії, яка має функціонувати за участі міжнародних експертів у питаннях відбору членів Антикорупційного суду. І звичайно, що на сьогодні існує досить змістовна практика гібридних судів у світі. І зазвичай такі суди створюються у двох формах. По-перше, це безпосередня участь міжнародних організацій, в першу чергу це, звичайно, ООН, при створенні таких судів через укладення окремого договору між країною, де відбувся конфлікт із самою Організацією Об'єднаних Націй. Таких прикладів... найвідомішими можна назвати – це Спеціальний суд по у Сьєрра-Леоне та спеціальні палати у судах Камбоджі. Один з них був створений на основі Резолюції Ради Безпеки ООН, інші – на основі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

І друга форма створення таких судів – це, звичайно, реформування національного законодавства. І найкращим прикладом є небезуспішна Палата

по воєнним злочинам в рамках Боснії, яка винесла досить багато вироків стосовно осіб, які були визнані винними у вчиненні воєнних злочинів зокрема.

Звичайно, гібридні суди, вони є альтернативою для України в питаннях притягнення до відповідальності осіб, які були винні у найтяжчих злочинах. Проте я хотів би, зокрема, наголосити на трьох основних тезах. По-перше, знову ж таки сказати про ратифікацію Римського статуту і необхідність такої ратифікації, яка проявляється в тому, що досить дивна і безпрецедентна ситуація для України виникла, коли вона взяла на себе всі обов'язки по Римському статуту, проте вона не користується тими правами, які вона могла би мати, якби вона ратифікувала цей Римський статут. І досить, знову ж таки, нелогічно, тому що ми знаємо, що у грудні 2017 року в Асамблеї держав-учасниць Римського статуту було голосування про злочин агресії, на якому Україні також могла би взяти участь у цьому голосуванні. Проти ми не ратифікували цей Римський статут, і це дивно.

Друга теза – це внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно додання таких статей, як наприклад, злочини проти людяності, тому що очевидно із практики, що при всій, якщо можна так сказати, при всій обширності та ідеальності 438 статті, під яку попадає, по суті, любе положення міжнародного гуманітарного права, на практиці ця стаття майже не використовується судами. І очевидно, що такі зміни до Кримінального кодексу України вони є також необхідні.

Питання ратифікації Римського статуту та внесення змін до Кримінального кодексу України піднімається зараз активно у громадянському суспільстві України. Ми залучені всі з нашими колегами у це питання і ми намагаємося його всіляко адвокатувати задля того, щоб все ж таки ця ратифікація разом з цими змінами вони були реалізовані.

І третя теза, остання. Стосовно рекомендацій відновлення адвокаційних кампаній на міжнародному рівні, зокрема, зі сторони Міністерства закордонних справ, стосовно того, що робиться в Україні. Я

наведу вам коротко один приклад, зокрема, по останній резолюції Генеральної асамблеї ООН, яка була минулого року у грудні.

За цю резолюцію проголосувало... Ця резолюція була стосовно АР Крим та Севастополя, тобто окупованого Криму. За цю резолюцію проголосувало всього 70 держав. Це менше ніж за попередню перед цією резолюцією, і відповідно логіка в тому, що за кожну наступну резолюцію держава все менше і менше голосує. Я надіюся, що такого ніколи не станеться, що окрема нова резолюція буде проваленою на такому глобальному майданчику, проте знову ж таки задля того, щоби ці питання піднімати на міжнародному рівні, необхідно максимально проводити адвокаційні кампанії в рамках іноземних представництв України на території інших держав задля того, щоби ці держави чітко розуміли, що робиться на Донбасі і що робиться в Криму.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Дякую, пане Віталію.

Якраз про можливість таких інституційних змін я запрошую зробити свій внесок пана Андрія Малетина, представника Мережі правового розвитку. І величезне таке прохання спробувати зайти в 3 хвилини, для того щоб у нас лишився простір для спілкування.

МАЛЕТИН А. Дякую за надане слово.

Хочу зазначити, що на цьому круглому столі в більшій мірі йшла мова про законодавче нормативне регулювання проблеми ратифікації різних міжнародних документів, які би дали той інструментарій для роботи з постконфліктним середовищем. Зокрема, йде мова про... не буду вже повторюватися про які території.

І якраз експертно-науковим середовищем Української Гельсінської спілки з прав людини розроблено такий інструментарій, як місцевий індекс прав людини. Мені пощастило працювати в полях з цим індексом. Здавалося

б, яке відношення цей індекс може мати до постконфліктного правосуддя? Ну, саме пряме, адже це робота безпосередньо з органами місцевого самоврядування по визначенню стану речей, які є в громаді. Тобто пані Жанна Лук'яненко зазначила: а хто ж буде працювати з тими людьми? Також Ірина Сулова зазначила, що потрібна якась дорожня карта. І цей інструмент дає можливість визначити стан речей з дотриманням прав людини, в тому числі і на тих територіях. На сьогодні він був апробований на території України без тієї території, яка є непідконтрольною. Всі ви розумієте, що зараз поки що неможливо там його апробувати. На сьогодні там планується провести цей моніторинг на територіях, вже найбільш наближених до тієї території, як кажуть, розмежування і так далі. Але робота в полях показала, що це хороший, дієвий інструмент взаємодії громадськості з місцевою владою, оскільки йшла мова, що, як правило, люди не довіряють владі на вищому рівні і на місцевому. Якраз оцей інструментарій дозволить у більшій мірі місцевій громаді, місцевій владі побудувати діалог, на підставі якого визначити стан речей і визначити пріоритети діяльності для покращення дотримання прав людини.

Ну, оскільки час обмежений, просто анонсую, що про цей індекс можна докладно подивитись на сайті Української Гельсінської спілки, зрозуміти, що це таке. Там є не тільки, що це таке, а вже є визначені певні органи, не органи, а територіальні громади, в яких це проводилось. Можна подивитись, які критерії і так далі, щоб зрозуміти, що це є такий інструментарій, який дасть змогу працювати у полях, в числі з тими територіями, оскільки він сприятиме відновленню довіри до держави, спроможності місцевої влади і громади спільно вирішувати питання, в тому числі і на тій території, яка, надіємося, буде найближчим часом звільнена.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Андрію, за презентацію такого доволі гнучкого адаптивного інструменту і водночас за розуміння і таку швидку презентацію.

Щодо національного примирення як складової перехідного правосуддя спробує окреслити пан Андрій Мамалига, представник Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

МАМАЛИГА А. Дякую.

Колись Марк Цицерон сказав, що поганий мир краще гарної війни. Ну, очевидно, що за три хвилини я не можу там нічого розкрити, але хочу зауважити, що Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Людмили Денісової дуже високо цінує ту пророблену роботу, яку провела Українська Гельсінська спілка разом з попереднім секретаріатом омбудсмена, і фактично включився до роботи, до розробки ініціатив, що стосується запровадження концепції перехідного провадження в Україні.

Офіс омбудсмена підтримує в цілому законопроект про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту, і фактично з цією метою 18 вересня вже створена координаційна рада, до якої увійшли представники УСПЛ і інші громадські діячі, народні депутати, представники міністерств і відомств. Тому я би сказав би, що двері секретаріату відкриті, ми відкриті для діалогу, для дискусій, і це ще одна площадка, де кожен бажаючий і зацікавлений може реалізувати власні ідеї і, так сказати, достукатися до наших парламентарів. На жаль, ми багатьох зараз вже не бачимо, але я думаю, що, звичайно, гарна ідея – це спочатку зробити висновок, що вже зроблено, тому що, дійсно, цілим рядом законів вже впроваджено деякі норми перехідного правосуддя в Україні. Але з огляду на це тоді треба зробити висновок, що ще треба зробити, які етапи перехідного правосуддя потрібно впровадити.

На моє переконання, є першочерговими, звичайно, це розробка законопроектів про статус жертв збройної агресії, і потрібно розробити дуже швидкий механізм фактично виплати хоча би якихось мінімум мінімуму компенсації для осіб, які постраждали від збройної агресії.

Тому ми відкриті для дискусій. Дуже вдячний організаторам цього

круглого столу за запрошення, і сподіваємося на подальшу співпрацю.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Андрію. Відповідно про... не тільки про схід, але й про окупований Крим, акценти ми робили впродовж всього заходу, але з таким, більшим фокусом - пані Ольга Скрипник, Кримська правозахисна група.

СКРИПНИК О. Доброго дня. Дякую.

Доброго дня, шановні колеги, чудово, що цей круглий стіл відбувається і триває дискусія про дуже непрості питання. Я представляю Кримську правозахисну групу. Наша команда бере участь у моніторингу прав людини за міжнародними стандартами в Криму вже з 14-го року і також документуємо і порушення прав людини, і воєнні злочини саме на території окупованого Криму. І як самі ми є кримчанами, то маємо комунікацію безпосередньо з населенням, як з жертвами, свідками, так і з іншими верствами населення Криму.

І часу мало, я зауважу лише на декількох моментах, які є дуже важливими, окрім того, що вже сьогодні було сказано колегами.

100 відсотків дуже важливим компонентом, взагалі щоб це перехідне правосуддя відбулося і ми все ж таки наблизились до цього миру, є поява і набрання чинності взагалі відповідного законодавства, комплексного законодавства. Але, окрім цього, є важливим моментом інша робота, яка повинна тривати вже зараз, ще до того, як буде він зареєстрований, набере чинності такий законопроект. І це не лише для того, щоб отримати необхідну більшість у парламенті, для того щоб він був прийнятий. Це в першу чергу для того, щоб, дійсно, засади, про які ми сьогодні говоримо, були реалізовані. Це про питання комунікації саме з окупованими територіями і населенням, підконтрольні Україні території, якраз про ті цінності, і про ті засади, які є в перехідному правосудді. Бо на сьогодні, якщо

ми не будемо мати відповідної підтримки самого населення, яке потребує цього примирення, то дуже важко і майже неможливо буде реалізувати засади, про які ми говоримо.

І як приклад просто наведу, що на сьогодні дуже часто в медійному просторі ми бачимо акцент про самовідповідальність, що є складовою безпосередньо. І якраз сьогодні Ірина Сулова наводила чудовий приклад, що якраз про відповідальність простіше говорити і з колегами в парламенті, і з іншими людьми, а ось про питання жертв, і компенсацій, і так далі набагато складніше. Це, дійсно, не прості питання, але про них треба говорити. І як приклад, документуючи, наприклад, наша організація, коли документувала військовий злочин, а саме незаконний призов наших громадян в Криму, ми документували не лише тих, хто є порушником, хто скоїв цей військовий злочин безпосередньо, ми спілкувалися з людьми, які стали жертвами, яких примусили йти до російської армії. І в них у всіх одне питання: що з ними буде. Де відповідь України: їх будуть переслідувати чи ні? Тому питання важливо не лише про те, кого ми переслідуємо і як, але, важливо, кого ми і не будемо переслідувати. І на сьогодні, на жаль, ми не могли отримати конкретної відповіді ані під час прес-конференції Міністерства оборони, ані на сайті. Це як приклад, як не повинно бути і що треба зробити вже зараз.

А іншим позитивним прикладом хочеться все ж таки бачити і позитив, і він дійсно відбувається в Україні. Нещодавно трагедія, яка була в Армянську, ви знаєте про шкідливі викиди, які були, і населення постраждало. Як добрий приклад, як можна діяти в ситуації з окупованими територіями, це коли Україна запропонувала медичну допомогу на КППВ, може, не у повному обсязі це було реалізовано, але як напрямок він був дуже важливий. Бо це не лише надання рук і допомоги мешканцям окупованих територій, це також важливий момент, як можна ще документувати те, що там відбулося. І люди зверталися за цією допомогою, і держава мала можливість документувати те, що там відбулося, хоча прямого доступу ми начебто не маємо до цих територій.

Тому я хочу якраз просто зауважити на цьому, як важливо працювати з населенням, особливо враховуючи те, що попереду у нас дуже серйозні виклики, це саме передвиборча кампанія, президентська та парламентська. І, на жаль, зараз ті тенденції, там заклик до блокування Криму, колабораціонізму та інше, вони є, дуже важливо протидіяти цим висловам. І саме як народні депутати, так і громадянське суспільство, можуть створювати ці платформи, я маю в першу чергу інформаційні платформи, які будуть протидіями цим загрозам, коли ми, на жаль, часто можемо почути від інших колег і від депутатів про те, що, на жаль, про ті тези, які зовсім не відповідають перехідному правосуддю.

Тому ми закликаємо також гуртуватися і навколо цього, щоб доносити це, спілкуватися з населенням і протидіяти тим викликам, які зараз у нас будуть і наприкінці цього року, і наступного.

Дякую. Намагалася дуже коротко.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пані Ольго, і за виступ, і за ось цей акцент спальних протидій агресивному популізму, який у виборчий і тривалий виборчий цикл лише буде зростати, збільшуватися і ескалувати ситуацію як тут, так і на неконтрольованій території.

І останній виступ якраз від представника правоохоронних органів, правоохоронної системи. Я до слова запрошую пана Ігоря Поночовного заступника прокурора АРК.

ПОНОЧОВНИЙ І. Дякую за можливість виступити. Насправді мій виступ був спровокований тим, що я тут сьогодні почув, оскільки ми і не планувались до виступу і не готувались до виступу. Але під час репліки, яка звучала від представника Моніторингової місії ООН, я почув про їхнє бажання, щоб Україна фіксувала факти привласнення майна і фіксувала тих жертв, які відбуваються внаслідок окупації. І насправді хотів - жалко, що його тут немає, що він вже пішов, - хотів би йому сказати, що ми це вже

робимо, оскільки Прокуратура Автономної Республіки Крим забезпечує і розслідування саме воєнних злочинів, і проведення розшуку осіб здійснюється, і створюється реєстр жертв. Зараз спільно з громадськими організаціями, які присутні також у цьому залі, нами створено реєстр саме жертв окупаційної влади в Криму. Аналогічно створюється і реєстр жертв воєнних злочинців в Крим. Бази доказів. Нами зараз розробляється така інноваційна програма, як електронне кримінальне провадження, в якому буде об'єднано всю доказову базу, яка стосується тих чи інших воєнних злочинів, вчинених в Криму. Також ці всі аспекти відображені і в плані заходів, які плануються вживати. Але знову ж таки повторююсь, вони вже вживаються.

Насправді напередодні говорили з Генеральною прокуратурою про реєстр працівників Прокуратури Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, оскільки цифри такі: зараз працює всього-на-всього 44 оперативних працівника, до окупації це було 1100, чи 1200 працівників, як такого резерву зараз немає. І рано чи пізно деокупація все-таки відбудеться, реєстр осіб, які повинні будуть приступити до виконання своїх обов'язків, повинен бути.

Також досить тривалий час проводиться навчання саме з міжнародного гуманітарного права, навчання працівників прокуратури. Зараз до нього хочемо долучати тісніше і слідчі підрозділи СБУ, слідчі підрозділи Нацполіції, для того щоб у кожного, хто займається питанням розслідування саме воєнних злочинів, вчинених Російською Федерацією в Криму, долучалися безпосередньо кожен правоохоронний орган, який ним займається. Все це робиться і через те, що ми розуміємо, що, рано чи пізно, Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду все-таки відкриється в Україні. І саме завдяки тому документуванню, яке ми зараз здійснюємо, фіксації фактів цих всіх, для Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду буде вже повна база, доказова база тих злочинів, які вчинено в Криму.

Звичайно, того, кого можна буде притягнути до відповідальності в Україні, ми це будемо робити. Саме для цього зараз нами

переформатовується повністю робота правоохоронної системи Автономії на розслідування саме воєнних злочинів. Відходимо від практики реєстрації кримінальних проваджень за фактами загальнокримінальними, якщо їх так можна назвати. Тобто кожен із злочинів, кожне із правопорушень, скажу навіть так, які вчиняються представниками окупаційної влади в Криму, ми кваліфікуємо як саме за статтею 438, саме як воєнний злочин. Тих, кого не можна буде притягнути, ефективно притягнути до відповідальності в Україні, ми, звичайно, будемо звертатись за допомогою до Міжнародного кримінального суду.

Тобто хотів ще раз наголосити на тому, що ті аспекти, які відображені в плані заходів, нами вже проводяться, і проводяться досить тривалий час.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Ігорє.

Якраз останній коментар по законопроекті, те, що проговорив пан Тарас, з приводу акцентів, які були зроблені на саме розробленні законопроекті. Я до слова запрошую Аню Микитенко. І до вас реально прохання: одна-півтори хвилини. Це якраз простір наших запитань.

МИКИТЕНКО А. Дякую. Це насправді сюрпрайс і для мене теж, що я виступаю. Тому я буду дуже коротко говорити.

Ми, я представляю міжнародну юридичну групу Global Rights Compliance. Це представники міжнародних іноземних держав - юристи, які продивилися і проаналізували той законопроект, про який, власне, іде мова сьогодні. І я хочу дуже коротко сказати просто від імені нашої організації, що законопроект, який ми побачили, це є дуже прогресивний і дуже велике досягнення для України на даний момент. І це найбільш всеосяжний документ, який наразі існує в цій площині. І я би хотіла наголосити зокрема на тому, що він, в принципі, є в тому напрямку, в якому дивиться зараз міжнародне право, і він є узгоджений з більшістю міжнародних стандартів.

Що би хотілося додати і на чому хотілося би поставити акцент зараз.

Це те, що, по-перше, слід говорити більше, в принципі, більше щодо об'єму і більш якісно про амністії. Тому що, як вже сьогодні було багато разів сказано, це те питання, яке є контраверсійним і на якому буде дуже багато уваги зосереджено. І це там, де, можливо, законопроект на сьогоднішній день трохи не охоплює всі ті моменти і всі ті міжнародні норми, які би слід було охопити.

Всі інші питання і всі інші складові перехідного правосуддя, вони, в принципі, наразі є охопленими. А також можна було би зацентувати увагу на тих, так званих *waiting processes*, тобто це реформування наших органів влади, саме їх реформування інституційне, і зміна тих осіб, які зараз працюють, які, може, скоювали якісь правопорушення і на сході, і там щодо Криму.

І те, що вже є в законопроекті, але про що слід, варто більш детально говорити, - це створення стратегії розслідування міжнародних злочинів.

Я розумію, що прокуратура, і Прокуратура АРК зокрема, зараз працює дуже детально над цим, але це одна прокуратура в рамках нашої великої держави Україна, а держава Україна ще має Донбас і проблеми там, і ще має ряд тих питань, які варто було б охопити саме такою стратегією розслідування міжнародних злочинів.

І це також той аспект, де слід продовжувати роботу. І, в принципі, все інше дуже добре.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую і за усі акценти, які були зроблені, і за позитивну оцінку законопроекту. Якраз те, що ми проговорювали, як на мене, є доволі непоганим напрацюванням тих бачень ризиків і можливих наслідків змін, тому що це фактично йде такий поступальний розвиток, там певний час не було і законопроекту, вже є напрацювання. І ми можемо переходити вже якраз до відпрацювання, такої шліфовки тих продуктів, які є, і визначати, як ми її можемо спільно адвокатувати, даючи допомогу різним

акторам, для того щоб перехідне правосуддя в Україні було ось цією story - тою практикою, про яку будуть говорити потім, не тільки про те, що вирішення проблем своїх громадян, але й той позитивний досвід, який може бути використаний у світі.

У нас, на жаль, не лишилося простору для запитань і коментів, я за це дуже перепошую, тому що о 15 годині вже інший захід, і є ось ця зовнішня рамка, яка нас обмежує. Але є контакти, відбувалася фіксація ключових напрацювань, і відповідно розроблені рекомендації і план дій, всі ці моменти вони є відкритими для доповнень, узгоджень і доопрацювань на тому, щоб ви виходили на якісний продукт, який дійсно буде просувати зміни в цій сфері.

Дякую всім учасникам, спікерам, людям, які зробили ось цей внесок в наше спільне напрацювання. Гарного дня!